

1946
OKTÓBER HAVA

M. KÖZGAZD. BONYTÉR
Szakl. sz. 7a 43/304
187

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL ÉS
TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

ÖSSZEÁLLÍTOTTA :

HELLER FARKAS

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG, Budapest, II., Keleti Károly-u. 13/a. I. 2.

Egyes szám ára : 8 Ft.

A ~~szekesfésért~~ kiadásért Kádas Kálmán,
a nyomdáért Kiss István felelős.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

ezen számának egyes példányai Társaságunk titkárságában kaphatók (II., Keleti Károly-utca 13/a. sz., I. em. 2.; telefon : 160-370).

A Szemle példányonkénti ára :

tagjaink számára, kedvezményesen **4**— forint

nemtagoknak. . . . . **8**— forint

Tagjainknak postán megküldtük ezt a számot és kérjük, hogy a 4— forintot 16.507 számú postatakarékpénztári csekkszámolánkra (Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest) befizetni szíveskedjenek. Nemtagok az ezen számért járó 8— forintot ugyanerre a postatakarékpénztári csekkszámolára fizethetik be ; az összeg beérkezte után a Szemlét a megrendelők címére azonnal megküldjük.

TARTALOM:

Tanulmány

Heller Farkas: Visszapillantás a közgazdasági elmélet fejlődésére 1

Közlemény

Éber Antal: Fellner Frigyes 1871—1945. — — — — — 15

Irodalom

Könyvismertetések — — — — — 23

Takács József: Új agrárpolitika a magyar demokráciában. (Kiss Albert)

Tolnai György: A magyar kapitalizmus története. Kilenc évszázad a feudalizmus árnyékában. (Domány Gyula) — *Varga*

József: A szervezés alapelvei. (Maldacker Antal) — *Woodbury,*

Robert, Morse: International Comparisons of Food Costs. (Kádas Kálmán).

Külföldi folyóiratok szemléje — — — — — 33

Economica — Zeitschrift für schweizerische Statistik und Volkswirtschaft.

Magyar Közgazdasági Társaság — — — — — 35

A Magyar Közgazdasági Társaság félszázados működésének összefoglaló ismertetése. — A Magyar Közgazdasági Társaság 1945. május havában tartott valutaankétja. — A Társaság 50 éves fennállásának alkalmából, 1945. évi augusztus hó 9-én, tartott ünnepi közgyűlése. — Az igazgató-választmány ülése.

Visszapillantás a közgazdasági elmélet fejlődésére.¹

I.

Egy félszázados jubileum nemcsak az ünneplés, hanem, — legalább is minden felelősség érzettel bíró embernél, — egyúttal a számonkérés órája is. Társaságunkra vonatkozólag megnyilvánult ez az elnöki megnyitóban, mely végigtekintett fejlődésén. De ha tágalban értelmezzük a dolgot, szemébe kell néznünk annak a kérdésnek is, hogy az a tudomány, melynek művelésére Társaságunk alakult, megérdemli-e azt, hogy munkánkat belefektessük.

Egyébként is erősen időszerű e kérdés felvetése Társaságunkban, mert a közgazdaságtan tudománya már jó ideje szélesebb körökben nem dicsekedhetik avval a népszerűséggel, melyet a XIX. század első felében, sőt még Társaságunk megalakulásakor is élvezett. Különösen az elmélettel szemben következett be bizonyos elhidegülés, mert avval vádolják, hogy elvontságában meddő kérdésekkel foglalkozik, — olyan kijelentés is elhangzott, hogy elméletünk a strateszférákban jár, — sokan pedig a gazdasági életben korunkban bekövetkezett számos zökkenésért és válságért a tudományt tették felelőssé, szemére vetve, hogy nem áll elég szilárd alapokon ahhoz, hogy az életet a bajoktól megóvjá.

Könnyű volna erre azt felelni, hogy nincsen olyan tudomány, mely az emberi életben elkövethető összes hibáktól megóvhatna, mert az embert cselekvésében távolról sem vezeti mindig tisztán a tudás és az észszerűség, olyan tudomány pedig nincsen, mely irracionális cselekvésünk következményeit elháríthatná. Eszébe jut-e valakinek meddőnek tartani az orvostudományt azért, mert a betegségeket nem sikerült kiírtani?

De nem akarom feladatomat avval megkönnyíteni, hogy más tudományok példájára hivatkozom. Különben is az élet

---

¹ A Magyar Közgazdasági Társaság félszázados fennállásának alkalmából tartott ünnepi közgyűlésen tartott előadás.

összefüggései a gondolkozó embert akkor is foglalkoztatnák, ha a gyakorlatban ennek nem vehetné hasznát. Ha Társaságunk mást nem tett volna, mint azt, hogy folyóiratával és előadásaival hazánkban ébrentartotta a közgazdaságtan iránti érdeklődést és közgazdasági kérdések felett való gondolkozásra ösztönözte közönségünket, akkor is fontos kulturális feladatot teljesített.

Jogos-e azonban a közgazdának az a meggyőződése, hogy tudományunk ennél többre is képes és a gyakorlati életnek is szolgálatokat tehet? Figyelemreméltó ez a kérdés akkor is, ha az élet nyugodt mederben folyik és a kormányzat csak a fejlődés rendes medrében felmerülő kérdésekkel kerül szembe. De fontossága sokszorozódik, ha, mint ma, nehéz feladatok kívánnak megoldást.

Az, hogy az élet mennyire látja hasznát a tudományos kutatásnak, kétségtelenül attól függ, hogy a közgazdasági elméletnek mennyire sikerült az élet bonyolult voltaához közelednie és annak szerteágazó tényezőit kibogoznia. A felvetett kérdésre tehát annak megvizsgálásában kereshetünk feleletet, hogy sikerült-e a közgazdaságtan módszereit abban az irányban kifinomítani és tökéletesíteni, hogy az élet sokoldalúságát velük — az elmélet természetéből adódó határok között — minél jobban megközelítsük.

Hogy ezt megállapíthassuk, vessünk egy futólagos pillantást a közgazdaságtan állapotára kialakulása korában és vizsgáljuk, észlelhető-e vele szemben számottevő haladás körünkben.

A klasszikus elmélet a közgazdaságot és annak működését a maga egészében akarta megérteni és megmagyarázni. Mintegy madártávlatból nézte működését, figyelve arra, hogy annak egészét sohase tévessze szem elől, midőn egyes tüneteit vizsgálja. Leghatározottabban ez *Ricardonál* jut kifejezésre, aki ismételtén meg is mondotta, hogy őt a részletek, vagy az általános szabályoktól való eltérések nem érdeklik. Figyelmét egészen a közgazdaság lefolyásában uralkodó nagy és általános törvényszerűségek felkutatása kötötte le.

A madártávlatból, melyből ő és kortársai a közgazdaságot szemlélték, élesen domborodott ki a közgazdaság, mint olyan mechanizmus, melyet alkatelemeinek, az egyéneknek jólétre törekvése mozgat és amely részeinek egymásra hatásával önmagát szabályozza. Alapvonásaiként a munkamegosztás és a csere tüntek fel, mely utóbbi a fejlődéssel piaccá szélesedik ki és az árak kialakításával szabályozója lesz a fogyasztásnak és a termelésnek egyaránt. A kereslet és kínálat törvénye bontakozott ki, mint a közgazdaság alapvető törvé-

nye, mely a pénzforgalom segítségével végzi a fogyasztás és a termelés összhangba hozatalát. A kínálat az árak magasságával egyenes, a kereslet pedig fordított arányban áll. Növekvő árak csökkentik a fogyasztást és növelik a termelést.

A klasszikusok erre alapított szemléletéből a közgazdaságnak általános érdeklődést keltő és könnyen érthető magyarázata bontakozott ki, mely csakhamar közkincese lett a művelt világnak és nagy népszerűséget biztosított a klasszikus elméletnek. *Marx* is *Ricardo* elméletére támaszkodott a kapitalizmus bírálatában. A klasszikus elméletnek az a fogyatéka, hogy magyarázatában csak lazán függött össze a gazdaság végső rugójával, a szükségletekkel és így a kereslet bővebb magyarázatához nem tudott eljutni, nem zavarta a laikusokat és nem csökkentette a tudomány iránti tiszteletüket. Különben is a határhaszoniskola gyorsan pótolta azt a hiányt. Ezzel valószínűségében sokat nyert az elmélet. Nevezetesen erősen elmélyült az árelmélet, mert a kínálatnak a klasszikusok által nyújtott magyarázatához a kereslet beható elemzése csatlakozott és kiszélesedett az elmélet köre, mely eddig csak a szabadverseny mellett kialakuló ár magyarázatára szorítkozott. Megoldhatóvá vált most már a monopolár kérdése, mely tisztán a kínálat elemzésére támaszkodó klasszikus elméletnek közelebből nem volt hozzáférhető.

Lassankint azonban kitűnt, hogy a klasszikusok általánosításaikkal túlmessze mentek. A közgazdaság folyamatának egészét átfogó szemléletük élesen megvilágította a közgazdaság alapvető összefüggéseit, de csak az erők játékának végső eredményére irányuló tekintetükkel a klasszikusok *túlságosan egyszerűnek látták az életet*. A gazdasági életet mozgató tényezők egymásra hatásában nyilvánuló változatosság nem tükröződött vissza elméletükben és ezzel a ható tényezők egy része is szükségképpen figyelmen kívül maradt, mert figyelmüket egészen a közgazdaságot kiegyensúlyozó tényezők kötötték le. A gazdasági élet egyensúlybahelyezkedését meghatározó tényezők majdnem teljesen figyelmen kívül maradtak a klasszikus elméletben.²

Az elméletnek leegyszerűsített feltevésekre kétségtelenül szüksége van, mert az élet összes tényezőinek figyelembevételével a dolgok lényege elmerül az esetek és lehetőségek tengerében. De a tudománynak vigyáznia kell arra, hogy a folya-

² Azok csak *Malthus* figyelmét keltették fel, de 1820-ban megjelent munkáját (*Principles of Political Economy considered with a view to their practical application*) háttérbe szorította *Ricardo* tanítása, mely egységes felépítésével jobban megnyerte a közvéleményt.

mat lényegét érintő tényezőket ne mellőzzön okoskodásában, mert ezzel túlságosan eltávolodik a valóságtól és az élet magyarázatától, mely pedig igazi célja, sőt annak is kiteszi magát, hogy feidített képet kap a valóságról.

Egy új tudomány megalapozásánál mindkét hiba könnyen beleerúszik. • Így történt az a klasszikus elmélettel is. Merész általánosításai megállapításait az élettől tisztes távolságban tartották és a közgazdaságban ható tényezők jelentőségét sem sikerült mindenben helyesen megítélni. Így p. o. *Ricardo* elmélete három pilléren nyugszik. Ezek a szabadverseny, a föld csökkenő termelékenysége és a Malthus-féle népesedési törvény. Az elsőből vezette le *Ricardo* a költségtörvényt, mely szerint a javak árát a termelési költségek határozzák meg, ami merész általánosítás, mert csak tökéletes verseny esetére áll. A másodikból a földjáradéknak az a szűk értelmezése folyik, mely szerint az csak különbözeti járadék és figyelmen kívül marad az, hogy a föld tulajdona bérlet útján, tehát magában, véve, különbözeti előny nélkül is biztosít jövedelmet, mert a föld hasznos és korlátolt mennyiségben rendelkezésre álló jószág. A harmadik pedig a munkabért egyedül a népszaporodástól és a tőkeképződés ütemétől teszi függővé, egészen mellőzve a munka termelékenységének befolyását a munkabérre és, amint Anglia példája rövidesen megmutatta, túlbecsülte a tőkeképződés nehézségeit. Hiszen Angliában a tőkeképződés már a hatvanas években oly fokot ért el, hogy a tőkeelhelyezésnek megkönnyítésére külön társaságok, az investment trustök alakultak.

Mint látjuk, a ható tényezők egyoldalú felfogása nemcsak túl merész általánosításokhoz vezette *Ricardot*, hanem el is torzította azt a képet, amelyet a közgazdaság működéséről alkotott. *J. St. Mill*, *Cairnes* és *Senior* igyekeztek is a *Ricardo*-féle elmélet merevségét enyhíteni és annak éleit letompítani, *Malthus* pedig annak ellenére, hogy tőle származott a népesedési törvény és a csökkenő termelékenység törvényének is ő volt egyik megalapozója, számos kérdésben szembe helyezkedett *Ricardo*val, mert elméletében már több irányban számolt az élet sokoldalúságával. Ahhoz azonban, hogy a közgazdasági elmélet valóban az élet magyarázata és megvilágítója legyen, kiinduló pontjait alaposan át kellett vizsgálni és az élet gondos megfigyelése alapján helyesbíteni, valamint kiegészíteni.

Segítséget nyújtott ehhez a történeti irány, mely *List*, *Frigyes*, *Roscher* és *Knies* kezdeményezésével a gazdasági életnek a társadalmi fejlődés hatása alatt való átalakulására, va-

lamint a tudományos szocializmus, mely *Rodbertus* és *Marx* vezetésével a jogi berendezkedésnek mélyreható hatásaira hívta fel a közgazdák figyelmét. Az igazi munkát azonban az elmélet új alapokra helyezésében a szorosabb értelemben vett elméletnek magának kellett elvégeznie, mert a feladat, melyet a közgazdának meg kell oldania, más, mint az, amelyre a történész és a gazdasági rend újjáépítője hivatottak. Neki a gazdasági élet alapvető összefüggéseit kell felkutatnia és tisztáznia. Igaza volt *Ashleynak*, az angol történelmi irány egyik képviselőjének, midőn a századforduló körül azt mondta, hogy a közgazdaságtanban a nagy általánosítások kora lejárt.³ De nem azért járt le, mert, mint ő gondolta, a gazdaságtörténésznek kellene a teret átengednie, hanem azért, mert az elmélet megtalálta azokat a szempontokat, melyek lehetővé tették számára az életnek közelebbről való tanulmányozását.

Az első lökést erre a határhaszniskola adta meg azzal, hogy a gazdasági élet végső mozgatójával, a szükségletekkel való kapcsolatot megtalálta. Ezzel megindult a kereslet beható vizsgálata, mely megvilágította azokat a hatásokat, melyek a gazdálkodás egységes voltából származnak és döntően befolyásolják a piac alakulását. Már *Walras* kimutatta, hogy az egyes áruk keresletét nem szabad egymástól független nagyságoknak tekinteni, mert jövedelmünk felhasználásánál, amint ezt már *Gossen* kimutatta, szükségletkielégítésünk egyenletessé tételére, tehát a javak fogyasztásában bizonyos arányok betartására törekszünk. Továbbszöve e gondolatot, *Pareto* és *Irring Fisher* közelebbről meghatározták ennek hatását az áralakulásra és *Henry Schultz* összefoglalta az eredményt, mely szerint egyes áruk árának váltózása különbözőképpen hat a többi áruk keresletére aszerint, hogy egymást kiegészítő vagy egymást helyettesítő javakról van-e szó és csak kevés olyan jószág van — ezeket független javaknak nevezzük —, melynél az árak változása csak kevésbé érinti más áruk keresletét.

Nagyot fejlődött a kínálat elmélete is, midőn a termelési költségek általánosságban való vizsgálata helyébe a pénz-költségeknek elemeikre bontásával a termelt mennyiséggel való összefüggésük nyert megvilágítást. Az általánosságokban kimutuló megállapítások helyébe az áralakulásnak és a jövedelemeloszlásnak részleteibe behatoló magyarázata lépett. Hatalmazó lépést jelentett a piac problémáinak megközelítésében

³ V. ö. The Present Position of Political Economy in England (Die Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre im neunzehnten Jahrhundert. Berlin, 1908. I. kötet 24. old.)

annak felismerése is, hogy a teljes verseny épp úgy, mint a tökéletes monopólium szélső esetek, melyek között játszódik le a való életben az átalakulás. Nagy nyereség volt mindez a tudomány szempontjából, de vele az elmélet népszerűségéből sokat veszített, mert, többé nem érvén be néhány általam és nagyobb elmélyedés nélkül is megérthető tétel felállításával, elsajátítása most már olyan elmélyedést kíván, amely szélesebb köröknek nehezebbre esik. A határhaszonelmélet bonyolult kazuisztikájával visszariasztotta a laikusokat és az a vita sem emelte a közönség bizalmát, mely a régi és az új értékelmélet hívei közt folyott, mert azt mutatta, hogy a közgazdák sem értenek egyet alapvető kérdések megoldásában.

Tovább csökkentette a közgazdasági elmélet népszerűségét és szélesebb körökben való megbecsülését az, hogy a klasszikusoknak a gazdasági szabadságra vetett szinte korlátlan bizalmát a gazdasági fejlődés nem igazolta. A liberalizmus, mely mindent a gazdasági szabadságtól és a versenytől várt, nem vezetett a remélt eredményhez. A társadalmi osztályok között erős feszültség keletkezett, melynek enyhítésére a klasszikus elmélet nem tudott segítséget nyújtani és a nagyipar megerősödésével éppen a verseny túlságos kiéleződése, részben pedig elfajulása folytán a gazdasági élet maga teremtette ki a monopolisztikus tömörüléseket és a versenyt korlátozó egyéb alakulatokat. A nagyközönség, mely az elméletet is gyakorlati szemmel nézi és teljesítményeit elsősorban gyakorlati értékesíthetőségük szempontjából ítéli meg, elhidegült az elmélettel szemben és elveszítette bizalmát abban, hogy a közgazdasági elmélet valóban segítséget nyújthat a gazdasági élet szabályozása számára. Az, hogy a klasszikus elmélet csak első megközelítése volt egy nagy és bonyolult problémakörnek, figyelmen kívül maradt, valamint az is, hogy az *elmélet magában* semmilyen téren sem elég az élet irányításához, mert az elmélet természeténél fogva sohasem terjeszkedhetik ki az élet sokoldalúságából folyó összes körülményekre és sokat kénytelen figyelmen kívül hagyni, ami életünk szabályozásánál figyelmen kívül nem maradhat.

És 1914-ben kitört a világháború, mely hadigazdálkodásával az eddig nélkülözhetetlennek tartott szabadpiac helyébe a kötött, felülről szabályozott gazdaságot állította. Sokan már ebben is a közgazdasági elmélet csődjét látták, mert nem kételkedve abban, hogy a kötött gazdaságé a jövő, úgy gondolták, hogy a gazdasági élet új elrendezésével minden érvényét veszítette, amit a közgazdaságtan, eddig tanított. Az élet forgatagában a közgazdaságot mindinkább csak a politika szem-

szögéből kezdték nézni. Szívesen táplálták ezt a nézetet azok, akik a piac önműködő szerkezetének csak az árnyoldalát és kinövéseit tartották szem előtt és azok, akik a megkötöttségnek hasznát látták. A gazdasági életnek a háború utáni alakulása azután még súlyosabb bizonyítékokat látszott szolgáltatni arra, hogy a közgazdasági elmélet megállapításai nem helytállóak, mert azok az intézmények, melyek a régi elmélettel összhangban voltak, sorra felmondták a szolgálatot.

Az első és leginkább szembeszökő bizonyítékot erre az aranyvaluta csődjében keresték. A világháború okozta infláció a hadviselő államokban az aranyvalutát gyakorlatilag megszüntette és azt még a semleges országokban is komoly nehézségek elé állította. A háború befejezése után Anglia valóban heroikus küzdelmet folytatott visszaállítására érdekében, mert csak saját kiviteli érdekeit veszélyeztetve és csak nagy áldozatok árán sikerült 1925-ben a font értékét régi paritására emelnie. Az erőlködés tovább folyt. Az aranyvaluta megmentésére megalakult az aranyblokk. A Népszövetség pénzügyi bizottsága kiváló szakértők bevonásával tanulmányozta a kérdést, hogy hogyan lehetne az aranyvalutát visszaállítani. De minden hiábavalónak bizonyult. 1931-ben Anglia leértékelte a fontot, majd pedig az Egyesült Államok is követték ezen az úton. Lehet-e súlyosabb bizonyítékot találni a régi elmélet hibás volta mellett, mint az aranyvaluta csődjét, kérdezték a kétkedők.

De ez nem volt minden. A klasszikus elmélet, melynél nem jutott tovább a közvélemény, azt tanította, hogy a fizetési mérlegek önszabályozólag kiegyenlítődnek. A megindult nagyméretű infláció és a nekilendült valutaüzérkedés, valamint az azelőtt önmagukban kiegyensúlyozott gazdasági egységek megbentása folytán a váltoárfolyamok nehezen tudtak nyugvópontra jutni és egyes országok elszegényedése következtében a világforgalom sem sejtett összezsugorodása következett be.

És a zavarok nemcsak a külforgalomban, hanem a nemzetgazdaságokon belül is mutatkoztak. Itt is erős zsugorodási folyamat indult meg, mely óriási méretű munkanélküliségben mutatkozott. Ime egy újabb ellentét a régi elmélettel szemben, mely a híres *théorie des débouchés*-ben azt tanította, hogy a válságok csak időleges zavarok, melyek idővel önmaguktól szűnnek meg.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy az általános egyensúlyhiány e korszakában kevés visszhangra talált minden magyarázat, melynek alapgondolata a közgazdaság automatikus kiegyensúlyozódása volt?

Es mégis, csak hiányos, de alapjában helyes volt az a már a klasszikus elmélet háttérében álló elgondolás, hogy a közgazdaság tényezőinek kiegyensúlyozódásra van hajlamos, mert lényegileg ez azzal egyértelmű, hogy a tényezők egymással összefüggnek és bármelyikük változása visszahat a többire. Az egyensúlyi elméletnek ez az értelme és nem az, hogy a közgazdaság minden pillanatban egyensúlyban van, vagy az, hogy minden egyensúlyi zavar haladéktalanul önmagától megszűnik. Nem volt tehát igazuk azoknak, akik a tagadás szellemétől áthatva újongva hirdették, hogy megint találtak valamit, amiben az emberiség eddig hitt és amiről most bebizonyosodott, hogy nem helytálló. Hogy tévedésüket felismerjük, csak azt kell kérdeznünk, hogy képzelhető-e olyan gépezet, mely zavartalanul működik akkor is, ha alkatrészeit folytonosan bolygatjuk, vagy meglazítjuk, vagy pedig külső behatásokkal működésükben zavarjuk? A világháború utáni politika pedig ezt tette. Régen fennálló és működésükben egymáshoz csiszolódott gazdasági területeket szétbontott és újakat alakított; a háború után is megmaradt politikai feszültséggel autarkikus törekvéseket táplált, melyek a világforgalom megindulását és mederbezökkenését nehezítették, és mindehhez hozzájárultak a háborús adósságok és az árukban való törlesztésük elleni ellenszenv. Csodálkozhatunk-e ezek után, hogy a fizetési mérlegek kiegyensúlyozódása elmaradt és az aranyválság helyreállítása nem sikerült?

II.

Ezek megállapításával nem akarjuk azt mondani, hogy a közgazdasági elmélet azon a fejlettségi fokán, melyen a világháború utáni időkben állott, a felmerülő közgazdasági jelenségeket minden vonatkozásban kielégítően tudta megmagyarázni. Ennek a korszaknak éppen egyik leginkább érezhető tünetére, a gazdasági élet erős hullámvásására ugyanis nem volt kielégítő magyarázata.

Ezzel a problémával, mely már a napoleoni háborúk után is felszínre került, a klasszikusok sehogys sem tudtak megbirkózni és a későbbi fejlődés is csak kevés segítséget nyújtott ebben az irányban. Az elmélet előterében ugyanis a közgazdaság rendes medrében folyó működése állott és abba a képbe, mely a gazdasági életéről a klasszikusok és utódaik szeme előtt lebegett, a gazdasági élet menetének folytonos ingadozása sehogys sem illett bele. Az elmélet egyes kiváló művelői *J. St. Mill*től kezdve mindjobban tudatára is ébredtek ennek, belátva, hogy az elméletnek csak első lépése az,

amidőn csupán a gazdasági élet tényezői rendes alkalmazkodási folyamatára van tekintettel és figyelmen kívül hagyja az életnek egyik legjellemzőbb vonását, a változást. Hiszen az élet sohasem megduzzatatlanság; a változás lényegéhez tartozik. Ennek figyelembevétele nélkül nem lehet az életet igazán megérteni.

A feladat, mely elé ennek felismerése a közgazdasági elméletet állította, nem volt könnyű. Megoldását nemcsak az nehezítette, hogy a mozgás, ha, mint a közgazdaságban, sok tényező egymásra hatásával állunk szemben, már magában véve bonyolultabb, mint a nyugalmi állapot, hanem az is, hogy a közgazdaság dinamikus nézlete veszélyeztetni látszott az elmélet előbbi eredményeit, melyek, mint láttuk, lényegileg a gazdasági élet egyensúlya körül forogtak.

Ez a félelem teljesen indokolatlanul bizonyult és megismétlődött az, ami a szubjektív értékelmélet esetében történt. Amikor ez keletkezett, hívei azt gondolták, hogy megdöntötték az egész klasszikus elméletet, melyben a költségtörvény egy fontos szerepet játszott. Maga az elmélet egyik alapítója, *Walras* azonban minden nehézség nélkül már beillesztette rendszerébe a költségtörvényt és ugyanezt tette *Wieser* is, bár a költségfogalom némi átalakításával. Most is kiderült, hogy a gazdasági élet egyensúlyi irányzata nemcsak, hogy nem akadály a gazdasági élet mozgási jelenségei megértésének, hanem egyenesen nélkülözhetetlen eszköze annak. Csak azt kellett megérteni, hogy *az egyensúlyra törekvés magában véve szintén dinamikus erő*, mert a közgazdaság tényezőinek valamelyikében beállott változáshoz való alkalmazkodása is mozgást idéz elő.

A dinamikus elmélet megalapozásához mindenképp annak tekintetbevételére, illetőleg a vizsgálat középpontjába helyezésére volt szükség, hogy a közgazdaság tényezői szoros egybefűzőttségük ellenére is külön-külön *nem változatlan nagyságok*, hanem *az együtteseket nem egyszerre érintő okokból is változhatnak*. Ezzel maga az idő is, melyet az új helyzetekhez való alkalmazkodás kíván, épp úgy tényezője lesz a közgazdaságnak, mint az az idő, mely a gazdasági tervek megvalósításához, gyárak létesítéséhez és a beruházások teljesítéséhez szükséges. De továbbmenőleg a közgazdaság tényezőjévé válik az idő abban a vonatkozásban is, hogy a gazdasági ténykedések maguk is számolnak a jövővel, azt anticipálják, előlegezik gazdasági terveikben, amint az különösen a vállalkozónál szembeszökő.

Mindezt először azok a mélyreható vizsgálatok tették nyilvánvalóvá, melyek a világháború utáni években a gazda-

sági helyzetváltozások, a konjunktúraingadozások okainak kutatásával megindultak. Egyszerre, egy-két évtized alatt a közgazdasági elméletnek egészen új távlata nyílt meg. Nem mintha, ahogy a sohasem hiányzó túlzók gondolták, a régi elmélet helyébe egyedül a konjunktúraelmélet lépett volna és a statikus elmélet elvesztette volna jelentőségét. A közgazdaság alapvázát továbbra is csak ez képes megmagyarázni. A dinamikus elmélet azonban olyan kiegészítése ennek, mely nélkül a gazdasági élet fontos mozzanatai meg nem érthetők.

Amint a figyelem a gazdasági élet változásai felé terelődött, egyszerre világossá vált az, hogy a népszaporodás és a töркеképződés, különösen pedig a termelési technika és a vállalkozási kedv ingadozásai természetükből kifolyólag akadályai annak, hogy a gazdasági élet mechanizmusa esendes mederben, egyhangúlag működhessek. Fel kellett ismerni azt is, hogy a termelési eszközöket előállító iparok kereslete mennyire érzékeny minden változással szemben és hogy ennek milyen nagy hatása van a munkások foglalkoztatására. Kitént az is, hogy a pénzmennyiség változása milyen kiadós forrása a gazdasági élet ingadozásainak.

A konjunktúra-probléma felkarclása és ezzel az elmélet dynamizálása egy másik irányban is hatalmas lendületet adott az elméletnek. A gazdasági helyzetváltozások iránti érdeklődés ugyanis adatszerű alátámasztást keresett a statisztika számsoraiban, melyek a megfigyelt tünemények időbeni változásának megállapítására nagyon alkalmasak. Az *empirikus kutatás* jelentősége mindjebban kidomborodott és ezzel egyidejűleg megindult a törekvés a statisztika módszereinek tökéletesítésére.

A statisztika jelentőségét közgazdasági kérdések megvilágítására, már száz évvel ezelőtt felismerte *Tooke*, aki az árak alakulásáról szóló munkájában nagyszabású kísérletet tett hasznosítására. De ahhoz, hogy szélesebb körben hasznosítható legyen ez az eszköz, egyrészt a felvételeknek bővülniök kellett, másrészt pedig a feldolgozás módszereit ki kellett finomítani, nehogy igazuk legyen azoknak, akik azt mondják, hogy statisztikákkal mindent lehet bizonyítani.

A statisztika apparátusának első kifinomítása a jelzőszámok alkalmazásával történt és pedig azzal a célzattal, hogy az árszínvonalváltozások, illetőleg a pénzérték változása közelebbi megvilágítást nyerjen. Ma már ez az eszköz nemcsak a pénzérték, hanem egyéb változások szemléltetésére, p. o. a termelés vagy a forgalom volumenjének változásai megfigyelésénél is általánosán használatos. Az eredeti statisztikai sorok

helyébe az indexek lépnek és ez áttekinthetővé teszi a változásokat.

Amilyen előnye van azonban az indexnek összesített képnycrése szempontjából, az mégsem segít át a legnagyobb nehézségen, mellyel a statisztikai megfigyelés terén találkozunk. Az igazi nehézség ugyanis, mely az eredeti anyagból általános érvényű következtetések levonásának útjában áll, az, hogy az eredeti számok, melyek rendelkezésünkre állnak, az összes ható okoknak egyesített eredményét mutatják, mi pedig az egyes tényezők kölcsönös összefüggését kívánjuk megállapítani. Ezt a célt csak úgy érhetjük el, ha sikerül az eredeti sorokat szétbontani, illetőleg annak a tényezőnek hatását a sorból kiküszöbölni, mely útjában áll annak, hogy a vizsgálni kívánt jelenséget ettől a tényezőtől mentesen vizsgáljuk. A pénzérték változásainak viszonylagos voltát hangsúlyozva, már *Cournot* felhívta a figyelmet arra, hogy a hosszabb időközökben bekövetkező változásoktól függetlennek kell tekintenünk a periodikus változásokat. De sokáig tartott, amíg a közgazdák *Cournot* megjegyzésének módszertani jelentőségét megértették és a matematika segítségéhez folyamodtak, mely adott idősoroknak egyes tényezők szempontjából való szétbontását lehetővé teszi.

A konjunktúrakérdés előtérbelépése egyszerre időszerűvé tette ezt a kérdést, mert az idősorok megfigyelése és mélyebb megfontolás ahhoz a feltevéshez vezettek, hogy a konjunktúra ingadozásokat felidéző okokon kívül másfajta tényezők is okoznak ingadozásokat a gazdasági életben. Ennek felismerésével nyilvánvalóvá vált, hogy a konjunktúraváltozás tényezőit csak úgy vizsgálhatjuk induktív alapon, azaz statisztikai sorok segítségül vételével, ha azokat megtisztítjuk, azaz, ha kiküszöböljük belőlük azokat a változásokat, melyeket akár az évszakok változása és a velük kapcsolatos szokások okoznak a gazdasági életben, akár pedig az úgynevezett tartós irányzat, vagyis a gazdasági élet hosszabb lélekzetű fellendülése vagy lehanyatlása okoz. *H. L. Moore* nevéhez fűződik elsősorban annak felismerése, hogy milyen jelentősége van a közgazdaságtanban ennek a módszernek.

Moore nevéhez fűződik még egy másik fontos vonatkozásban is a kezdeményezés. Ez annak kutatása, hogy két idősor, azaz, két vagy esetleg több időbeli változásában adott statisztikai sor között milyen szoros az összefüggés. A munkabérre vonatkozó vizsgálatában *Moore* ugyanis közgazdasági téren elsőnek alkalmazta a *korrelációs számítás* eszközét, hogy a munkabérnek egyes tényezőktől, a létfenntartási költségektől és a munka termelékenységétől való függését megvilágítsa, azaz bebizonyítsa. *Edgeworth*, aki egyébként nagy barátja volt a köz-

gazdaságtanban a matematika alkalmazásának, kétkedően nyilatkozott *Moore* kísérletéről és szemére vetette, hogy bonyolult számításai fölöslegesen terhelik az olvasót és módszere hasonló ahhoz, mint hogyha valaki gőzgéppel akar diót törni.

Edgeworth azonban ebben tévedett. A korrelációsszámítás rövidesen nélkülözhetetlen és a legszélesebb körben alkalmazott eszköze lett a közgazdasági kutatásnak, mert kitűnő eszköze annak, hogy két idősor összefüggésének szoros vagy laza voltát felismerjük. Az első esetben nagy a valószínűsége annak, hogy a szóbanforgó tényezőnek az eredményben jelentős befolyása van. Ha p. o. a munka termelékenysége és a munkabér alakulása között szoros a korreláció, akkor feltehetjük, hogy az előbbi jelentős tényezője a bér alakulásának.

És ezzel a közgazdaságtan módszertani fejlődésének legjelentősebb mozzanatához érünk, t. i. a közgazdasági törvények természetének kérdéséhez. Láttuk, hogy a régi elmélet milyen bátran állított fel általános érvényű törvényeket, amilyenek a kínálat-kereslet, a munkabér, a csökkenő termelékenység és a földjáraadék tételei. Igaz, hogy, mint láttuk, *Ricardo* p. o. sohasem állította, hogy időleges eltérések ezektől nem lehetségesek, de arra nem gondolt, hogy a tényezők sokaságát vizsgálataiban figyelembe vegye. Pedig, amint *Keynes* mondja, a közgazdaságban minden összefügg mindennel, sőt még ennél is többel, mert a közgazdaságra exogén, vagyis külső, nem gazdasági tényezők is hatnak. Ha ezt figyelembe vesszük, a közgazdasági elméletnek az a merevsége, melyet *Keynes* a tudomány abszolútizmusának nevezett, meg kellett, hogy szűnjék, mert nyilvánvaló, hogy ahol sok tényező hat, ott elkoskodásunk egy vagy csak néhány tényezőre való támaszkodása mindig eltávolítja azt a valóságtól. Törvényeink ezért valószínűségi törvények (stochasztikus törvények) jellegét öltik, ami azt jelenti, hogy a megállapított összefüggések hatása nem feltétlen.

Újjongva fogják erre a kétkedők mondani, hogy akkor ez nem igazi tudás. De tévednek. Nem szólva arról, hogy a közgazdaságtan, midőn stochasztikus törvényekről szól, jó társaságtan van, mert a természettudományok egy része és közöttük újabban még a fizika is, ilyen törvényekről szól, azt kell kérdeznünk, létezhet-e olyan összefüggés, mely akkor is érvényesül, ha oly tényezők is közrehatnak, melyeket a törvény felállításánál nem vettünk számba? Tévednek azonban a kétkedők abban is, hogyha azt hiszik, hogy akkor nincsen törvényszerűség, ha az nem feltétlen. A feltétlen összefüggés helyébe ugyanis csak azért lép a valószínűség, mert az egyes esetekben olyan tényezők is hatnak, melyeket a tétel felállításánál nem vettünk számba,

másrészről pedig azért, mert megfigyeléseink sohasem tökéletesek.

Megállapításaink biztonságának van egy erős támasza; természetesen csak akkor, ha megfigyelésünk igen nagyszámú eseten nyugszik. Ebben az esetben ugyanis segítségünkre jön a *nagy számok törvénye*, melynek a statisztika számára való jelentőségét már *Quetelet* megértette, de amelynek a közgazdaságtanban való szélesebbkörű felkarolása csak sokkal később történt.

Felismerték ugyanis, hogy a megfigyelések számával a megfigyelés biztonsága is növekszik, mert minél több esetet figyelünk meg, annál inkább jut adatainkban a lényeges tényezők szerepe kifejezésre. Ez nagy segítségünkre van ott, ahol nagyszámú adat áll rendelkezésünkre. Ilyenkor a valószínűség-számítás módot ad az adatokban rejlő hiba valószínű határainak megállapítására is.

Értekezésem célja azonban nem azoknak a módszereknek behatóbb tárgyalása, melyekkel a közgazdaságtan az utolsó évtizedekben kibővült. Ezért nem is folytathatom tovább azok ismertetését. Ennyit azonban el kellett mondanom a közgazdaságtan legújabb fejlődésének jellemzésére.

Az előadottakból láthatjuk, hogy a nagy általánosítások kora a közgazdaságtanban valóban lejárt, de nem azért, mert elméletre, mely mindig általánosításokkal dolgozik, nincsen szükség, hanem azért, mert ma már tételeinkkel az élet sokoldalúságát sokkal jobban tudjuk megközelíteni és helytálló voltukat fejlett statisztikai módszereinkkel nagy részben ellenőrizni is képesek vagyunk.

Az a másfél század, amelyre a fentiekben visszatekintettünk, tehát nem volt meddő tudományunk szempontjából. Különösen az utolsó évtizedek nem sejtett lendületet adtak a közgazdaságtan fejlődésének, úgy, hogy Társaságunk félszázados fennállása alkalmából nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a közgazdaságtan művelésére fordított törekvés nem hiú idő feccsértés vagy hiábavaló erőlködés. Annak meg van a maga gyümölcse, melyre nézve kérdéses csak az lehet, hogy mennyire hasznosítható az a társadalom gazdasági berendezkedése szempontjából.

Hogy az életfolyamatok ismerete megkönnyíti velük szemben való helyes viselkedésünket, a gondolkozó ember számára nem lehet kétséges, mert ismereteink megadják számunkra a lehetőséget kitűzött céljaink számára azoknak az eszközöknek a kiválasztására, melyekkel legbiztosabban érhetjük el célunkat. Az elmélet tehát megóvhat bennünket attól, hogy eredménytelen kísérletek után, miután az alkalmazott eszköz ered-

ménytelen voltáról meggyőződünk, tapogatódzunk tovább a helyes út keresésében. Ezt a segítséget annál jobban kell megbecsülnünk és értékelnünk, minél magasabbak célkitűzéseink és minél nagyobb súlyt helyezünk arra, hogy a hiábavaló kísérletek áldozatától megóvjuk magunkat. Persze az, akí ennél többet vár, vagy kíván az elmélettől, az nincs tisztában avval, hogy mi az elmélet és mi a politika. Az elmélet a jelenségek rendszerezésének és áttekintésének eszköze, a politika pedig az adott esetekben kíván döntést. Az elmélet a tudás, a politika a cselekvés síkján fekszik. Ezért a politika a ható tényezőkkel sohasem a maguk általánosságában vagy elszigeteltségében, hanem mindig olyan helyzetekkel kerül szembe, melyeknek mindig megvan a maguk sajátossága. De ha az adott esetek tényezőit a gazdaságpolitikusként önállóan kell is kiértékelnie, ebben a munkájában erős támaszt találhat az elmélet megállapításaiban, mely támaszra annál jobban számíthat, minél jobban sikerült az elméletnek az élet közelségébe férköznie. Szolgáljon ez bátorításul Társaságunk jövő működésében.

Heller Farkas

KÖZLEMÉNY.

Fellner Frigyes 1871-1945.

A magyar közgazdasági tudomány egyik kimagasló alakját, nemzetközileg is nagyrabecsült értékét, *Fellner Frigyes*t 1945 február havában a mauthauseni pokolban érte utól a halál. A legelsők között volt, akiket az 1944 március 19-én bevonult német katonák elhurcoltak. Elhurcolták magas kora, tudományos érdemei és annak ellenére, hogy semmiféle politikai szerepet nem vett. Magánélete egy nyugalomba vonult, egyetlen gyermekét, ifj. *Fellner Frigyes* egyetemi magántanárt mélységesen gyászoló tudós szerény, csöndes, minden feltűnést kerülő élete volt. Csakis itévedésből, névcseré vagy valamely misztifikáció folytán kerülhetett a deportáltak közé, ezért kellett életét tragikus módon befejeznie.

A jogi és államtudományi doktorátus és az ügyvédi oklevél megszerzése után igen korán jelét adta a közgazdasági tudomány iránti érdeklődésének. Már 1895-ben *Hegedüs Loránt*tal együtt a *tőzsde megadóztatásáról* írt alapos tanulmánya az Akadémia dícsérő elismerését érdemelte ki.

Fellner Frigyes 1896-ban az újonnan alakult „Magyar Agrár- és Járadékbank R.-T.”-nak lépett szolgálatába. A bank alapítója és elnöke, a kiváló képességű és tudású *Hieronym*i Károly elnöki titkárául maga mellé vette *Fellner*t, aki a nagy államférfi iránt mindvégig igaz szeretetet, tiszteletet és soha nem gyengülő hűséget tanusított. Ez a kapcsolat termékenyen hatott a pályája kezdetén álló fiatal tudósra, mert az egyetemi éve alatt szerzett közgazdasági tudását most *Hieronym*i vezetésével alapos gyakorlati ismeretekkel gazdagíthatta. A tudomány művelése és a gyakorlati gazdasági élet szolgálata, ez a kettősség mélyítette el és termékenyítette meg tudományos ismereteit és tevékenységét, viszont nagy közgazdasági tudása különleges ütőerőt adott bankvezetői működésének. Ez a kettősség eredményezte, hogy 30 éves korában a Budapesti Kereskedelmi Akadémia meghívta nemzetgazdaságtani és pénzügytani tan-

székére, amelyet 1901-től 1905-ig töltött be. A budapesti Pázmány Péter-egyetemen 1903-ban képesítették magántanárrá, 1914-ben pedig elnyerte a rendkívüli tanári címet. 1920-ban az újonnan megalakult közgazdasági egyetemre (Közgazdaságtudományi Kar) a közgazdaságtan nyilvános rendes tanárául kapott meghívást. Bár ekkor már az Agrárbankban ügyvezető igazgató és helyettes vezérigazgató volt, mégis a tudományos pálya mellett döntött és elhagyta sokkal jövedelmezőbb banki stallumát. Az 1921–22. tanévben első dékánja volt a közgazdasági egyetemnek, amely később az új felsőház megalakulásakor Teleki Pál gr. mellé póttagul Fellner Frigyeszt választotta meg. Amikor Teleki képviselőnek választották és így felsőházi tagságáról lemondott, Fellner a felsőház rendes tagja lett. Ebben a minőségében azonban nem fejtett ki politikai tevékenységet.

Egyetemi tanári működése felett nem érzem magam hivatottnak véleményt nyilvánítani, az illetékesek egybehangzó ítélete azonban az volt, hogy hallgatóiban a közgazdasági tudomány iránti szeretetet felébreszteni és fejleszteni nagyszerűen tudta. Ezt igazolja azeknak a volt hallgatóinak hosszú sora, akik később részben a gyakorlati gazdasági életben, részben a közgazdasági tudomány terén elismerésre méltó eredményeket értek el. Bizonyos az, hogy a tudomány művelése iránti kedvét át tudta hallgatóiba ültetni és ezáltal a legszebben teljesítette azt, amit a közgazdasági tudomány pedagógusa teljesíthet.

A Magyar Tudományos Akadémia 1915-ben választotta meg levelező tagjává, jóval később, 1934-ben lett az Akadémia rendes tagja. Nemzetközi vonatkozásban nagy kitüntetés érte, amikor az Institut International de Statistique, melynek legfeljebb 200 tagja lehet, 1909-ben rendes tagjává választotta. Ülésszakain, amelyeket a világ különböző fővárosaiban tartanak meg, majdnem kivétel nélkül, igen gyakran mint magyar kormányképviselő vett részt és ezen a révén a statisztika tudományának nemzetközi művelőivel évtizedek óta bensőséges, baráti viszonyt tartott fenn. Működésének értékes elismerése volt az is, hogy a francia Société de Statistique, Paris, tiszteletbeli tagjává választotta. Társaságunknak alapítása óta, tehát több mint fél századon át volt tagja és mint igazgató-választmányunk tagja résztvett Társaságunk irányításában. 1909-ben a közgyűlés főtitkárrá is választotta, ezt a tisztségét azonban csak rövid ideig viselte. Számos előadást tartott Társaságunkban, közgyűléseinket és felolvasó üléseinket nagy buzgalommal látogatta. Felszólalásai mindig nagy érdeklődéssel találkoztak, tudományos dolgozataival gyakran kereste fel a Közgazdasági Szemlét, amely őt legkiválóbb munkatársai közé számította.

Tudományos írói tevékenysége sok, rendszeres nagyobb munkát, igen sok kisebb tanulmányt és szinte beláthatatlan számú — szakfolyóiratokban és napilapokban megjelent — cikket ölel fel. Nem kívánjuk ezeket itt részletesen elősorolni, de meg akarjuk jelölni a közgazdaság- és pénzügytani, valamint a statisztikai tudománynak azokat a főbb területeit, amelyeken kutatásait végezte. Érdeklődésének tárgyai főként a következők: a nemzeti vagyon és jövedelem megállapítása, a fizetési mérleg, az adóztatás és az adóteher-megoszlás kérdései, a valuta-rendezés és a mezőgazdasági hitel.

Legnagyobb eredménnyel az a kutatása járt, amelyet a *nemzeti vagyon és jövedelem* megállapításának szentelt. Nem esünk túlzásba, ha azt állítjuk, hogy az ezen tárgykörben mozgó munkáit a magyar sajtóban és az országgyűlés bizottsági és plenáris tanácskozásain sokkal többször idézték, mint akár melyik más közgazdasági tudós vagy író művét. Az aktuális gazdaságpolitikai viták során az egyes szónokok pártkülönbség nélkül hol egyik, hol másik állásfoglalás mellett az ő számadatait állították sorompóba. Mindenki tudta, hogy munkái nem exact adatokat közölnek, hanem konjekturális statisztikát nyújtanak. De viszont mindenki látta azt is, hogy nem könnyed, felületes kombinációkról van szó, hanem egy komoly, gyakorlatilag és elméletileg egyaránt képzett, igen szellemes és mindenek felett lelkiismeretes tudós munkájával állunk szemben. Érdekes, hogy amikor a kérdéssel mint egészen fiatal ember kezdett foglalkozni, a konjekturális statisztikával szemben elutasító álláspontot foglalt el. Első munkája, amely „a *nemzeti vagyon becslése*” címen 1893-ban jelent meg és egyetemi jutalomban részesült, nagy felkészültséggel ismertette a nemzeti vagyon becslésének problémáját, de ezzel szemben végeredményben szkeptikus álláspontot képviselt. Kétségei voltak, vajjon lehet-e, szabad-e pozitív adatok felhasználásával ugyan, de azoknak csak kombinációja révén összeállított statisztikai táblázatokat közzétenni. Későbbi alapos tudományos kutatásai és főként gyakorlati gazdasági emberekkel való sűrű érintkezései meggyőzték arról, hogy aki exact adatok hiányában komoly lelkiismeretességgel kombinált és többféleként egybeállított és ellenőrzött adatokkal próbálja a nemzeti vagyon és jövedelem problémáját megközelíteni, az nagy szolgálatot tesz, mert ha nem is pontos, de felhasználható alapot nyújt oly elhatározásokhoz, oly elgondolásokhoz, amelyek anélkül nem volnának realizálhatók.

Ennek a kezdő munkájának a megjelenésétől nyolc év telt el, amíg megérlelődött és tettei vált az elhatározása, hogy kidolgozza a magyar nemzeti vagyon becslését. Ez alatt a nyolc

év alatt elméje felítődött a kérdés minél sikeresebb megoldását biztosító lehetőségek mérlegelésével, tanulmányozta a külföldi tudományos irodalomnak erre a tárgykörre tartozó minden jelenségét és gyakorlati szakemberekkel állandó eszmecseréket folytatott a kérdés egyes szektorainak minél teljesebb feltárásáról.

Beható és alaposan előkészített munkáját először az Institut International de Statistique VIII. ülészakájában 1901-ben mutatta be francia nyelven, majd ugyanakkor a Közgazdasági Szemlében tette azt közzé „*A magyar nemzeti vagyon megbecslése, tekintettel egyéb államokra*” cím alatt. A vagyon alkotórészeit szellemesen kieszt, nagy körültekintéssel megállapított és behatóan megindokolt módzatokkal becsülte meg. A legnagyobb vagyonrömbnél, a földbirtoknál háromféle módszert alkalmazott. Először alapul vette a nagy magyar jelzálogintézetek által a birtokok helyszíni becslése során megállapított becsértékeket. Ily becslések a magyar földbirtoknak kb. $\frac{1}{4}$ részére vonatkoztak. Az így adódó holdankénti 115 frt, becsértéket azután beszorozta az egész magyar földbirtok holdszámával. Azután meghatározta, hogy a haszonbérbeadott birtokok átlagos haszonbére, vagyis igazi jövedelme hány-szorosa a kataszteri tiszta jövedelemnek. Az így adódó 2.40-szeres szorzószámot alkalmazta az összes birtokok kataszteri tiszta jövedelmére, majd az eredményt 5 százalék alapon tőkésítette. Végül harmadszor az évente befolyó ajándékozási és örökösödési illetékek kivetési eredményei alapján megállapította az egyes években gazdát cserélő birtokok összértékét, ezt szorozta egy generáció átlagos életkorával — akkor 32 évvel —, a sorozat — Foville elmélete szerint — az összértéket képviseli. Így két objektív és egy szubjektív módszer összekombinálása 3 különböző számot adott, é. p. 6.2, 7.3 és 9.6 milliárd frt-ot. A három szám átlagát, vagyis 7.7 milliárdot állította be a magyar földbirtok értéke gyanánt.

Legnagyobb gondot az ingóságok becslése okozta. Itt a tűzkár biztosítási adatokra támaszkodott: 15 év tűzkárainak likvidálási adataiból megállapította, hogy 152 ezer tűzkárnál a biztosító 40.12%-os kárt térített meg, a többi biztosítatlan maradt. Ezt az arányszámot azután általánosította, majd az így nyert számot egyes ingóság-csoportok egyéb értékaival ellenőrizte és kombinálta. Hasonló ötletes módon járt el az egyéb vagyontárgyak értékeinek és az országot terhelő adósságoknak becslésénél. Amikor munkáját a nemzetközi statisztikai intézet 1901. évi budapesti kongresszusán bemutatta, De Foville kiemelte annak alapos gondosságát és szellemességét. Nagy vita fejlődött, amelynek során egyesek, így Földes Béla is a kérdés

megoldhatatlanságát hangsúlyozták, de mindenki elismerte Fellner munkájának kiváló értékét és úttörő jelentőségét.

Mihelyt ez a munkája, amelyet a külföldi szakirodalom is nagy elismerésben részesített, megjelent, újabb kutatásba kezdett. A nemzeti vagyon becsléséről áttért a nemzeti jövedelemre, amelynek megállapítása még nehezebb feladat, mint a nemzeti vagyoné. Azok a nehézségek, amelyek a nemzeti vagyon megállapításánál felmerülnek, fokozott mértékben jelentkeznek a nemzeti jövedelem számszerű kifejezésére vonatkozó törekvéseknél — írja tanulmánya bevezetésében. Ezzel a munkájával két év alatt készült el „*A nemzeti jövedelem becslését*” november 12-én mutatta be a Magyar Közgazdasági Társaságban, ugyanesak 1903-ban jelent ez meg a Közgazdasági Szemle hasábjain.

Nagyon értékes a bevezetőrész, amelyben a nemzeti jövedelem fogalmát tisztázza. „A nemzeti jövedelem — mondja — összessége valamely nép által évenként újonnan előállított javaknak és értékeknek a termelés költségei levonásával”, amihez még a külföldről kamat, járadék és egyéb visszteher nélküli címen évenként befolyó javak és értékek számíthatók, az ugyanezen címeken évenként külföldre kifolyó javak és értékek levonásával”. Ezen az alapon megállva számlálja meg konjekturális kombinációval a földbirtok, az ipar, a kereskedelem, a szállítás címen beálló jövedelmet, majd a külföldről befolyó kamatokat, járadékokat stb., úgyszintén a kivándorlók pénzküldeményeit, amelyeket az északamerikai viszonylatban átlagos évi 60 millió koronára becsültek. A külföldre folyó kamatok, osztalékok és járadékok 355 millió koronányi összegének levonása után 3.211 millió korona tiszta nemzeti jövedelem maradt. Személyes szolgálatokból eredő jövedelem 605 millió volt. Nem mulasztotta el tanulmánya végén arra a nyugtalanító adatra rámutatni, hogy az ország az utolsó 10 évben átlag évi 119 millió koronával adócdott el a külföldön. „A korántsem kedvező eredmény erős intőjel arra — mondja —, hogy az ország gazdasági erejének fokozása, a nemzeti jövedelem gyarapítása mily sürgős feladat”.

A magyar nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem megállapításával nem fejeződött be a konjekturális statisztika eme területén kifejtett tevékenysége. Ausztria és Magyarország között a monarchia közös kiadásainak kvótális megosztása 10 évenként éles vitákat, nagy politikai harcokat idézett fel. Közelfekvő volt tehát az a gondolat, hogy a két ország kölcsönös vagyoni erejének ugyanazon elvi alapon való megállapítása gazdaság- és pénzügypolitikai jelentőséggel bírna. Fellner ettől a gondolattól vezéreltetve, nekilátott a munkának, amelynek

gyümölcsét „*Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme*” cím alatt a Tudományos Akadémián 1916 március 6-án tartott székfoglaló előadásában mutatta be. Tisztázta, hogy két külön ország vagyoni erejének számszerű összehasonlítása igen nehéz feladat. „Két ország nemzeti jövedelmének együttes becslése és az eredmények összehasonlítása csak ott jogosult és indokolt — írta —, ahol a becslés azonos természetű adatokkal és módszerrel történt.” Arra is figyelmeztetett, hogy „nem szabad exact eredményt keresni a nemzeti jövedelem értékét feltüntető számszerű végösszegekben, hanem csak megközelítő tájékoztatást. *Ha abszolút értékeket a tudomány nem nyújthat, el kell fogadni a megközelítő értékeket is, ha az az álláspontunk, hogy az exact statisztika folytatolagos fejlesztése mellett a konjekturális statisztikának is meg van a maga jelentősége.*”

Ebben a munkájában is az objektív rendszernek a híve, de emellett kisegítőül a szubjektív adatokat is felhasználja. Még olyan országban is, ahol személyes jövedelmi adó létezik, előnyben részesíti a tárgyi rendszert, mert a jövedelmi adó csak az ezzel az adóval megterheltekről ad képet, a mentesek tehát jövedelmükkel és vagyonukkal hiányoznának a statisztikai összeállításból.

Hazánknak Trianonban történt megcsonkítása többször is nyújtott Fellernernek alkalmat arra, hogy ennek a nemzeti vagyona és jövedelemre való kihatását saját módszere segítségével megvilágítsa. Előbb a Budapesti Szemle 1923. évi decemberi számában jelent meg „*A magyar szentkorona országai nemzeti vagyonának és nemzeti jövedelmének megoszlása a mai Magyarország és az utódállamok között*” című, külföldön is nagy érdeklődéssel fogadott tanulmánya, majd pedig a Magyar Tudományos Akadémia adta ki 1929-ben „*Csonka-Magyarország nemzeti vagyona*”, majd 1930-ban „*Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme*” címen megjelent műveit.

A nemzeti vagyon és jövedelem becslése mellett másodszorban a fizetési mérleg megállapítása és a valutakérdés iránt tanúsított érdeklődést. 1911-ben a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából „*A valutareformról, különösen tekintettel a készfizetések felvételére*” tett közzé értékes tanulmányt. 1917-ben, az első világháború folyamán a német-osztrák-magyar gazdasági szövetség ülése elé terjesztett beható jelentést. Ebben különösen az infláció kérdésének szemlélő nagy figyelmet és már előre foglalkozik a valuta helyreállításának módjaival. Ennek előfeltétele nem lehet más, mint „kizárólag a nép fokozott és mielőbb kifejtendő gazdasági tevékenysége”. Ugyanebben az eszmekörben mozog az a jelentése, amelyet 1923 október 3-án „*Magyarország fizetési mérlege*” cím alatt Bruxellesben az

Institut International de Statistique elé terjesztett. Magyarországi fizetési mérlege ebben az időben nem kevesebb, mint 296 millió arany korona passzívumot mutat. Ebből 214 millió esik a kereskedelmi mérleg passzívumára, 82 millió pedig különféle tartozások után járó kamatokra és törlesztési részletekre. A magyar valuta jövőjét igen sötét színekkel ecsettette: „A korona további értéktelenedése elkerülhetetlen, kivéve ha a fizetési mérleget a fizetési kötelezettségek prolongálása vagy új külföldi kölcsönök által ellensúlyozzuk”.

Az adóztatás kérdése is állandóan lekötötte figyelmét. A tőzsdedórja vonatkozó ifjúkori munkájáról már megemlékeztünk. A nagy vagyonadóról is tett közzé érdekes tanulmányt. Rendkívül nehéz és szinte járatlan utakon igyekezett előre vinni a tanulmányt, amikor az adómegosztás kérdésének szentelte működését. 1936-ban a Budapest főváros által kiadott „Statistikai Közlemények”-ben jelent meg „Adótehermegosztás” című nagy munkája. Ennek lényegét ugyanabban az évben a Nemzetközi Statisztikai Intézet athéni kongresszusán terjesztette elő. A munka tárgya annak a kimunkálása volt, mennyi nehezedik az ország közterheiből a mezőgazdaságra, a bányászatra és iparra, a kereskedelemre és szolgáltatásra, a hitelszervezetre, a szabad foglalkozásokra, a köz- és a magántisztviselőkre, a járadékosokra és a vegyes jövedelműekre. Teljesen újszerű, hogy nem elégedett meg az egyenes adók megosztásának tisztázásával, hanem a megterhelést a közvetett adók tekintetében is kiszámítja.

Az adótehermegosztás kimunkálása során nyert számadatait alapján azután még egy lépéssel továbbment, így bontakozott ki egy újabb, nagyon érdekes tanulmánya, amelynek tárgya „A munka és tőke részesedése a nemzeti jövedelemben és közterhekben Magyarországon.” Ezt a tanulmányt az „Institut de France” 1936. november 21-i ülésén olvasták fel. Magyar nyelven a Budapesti Szemle 1937. évi márciusi füzetében jelent meg. A konjekturális statisztika körébe vágó számítások azt eredményezték, hogy a magyar nemzeti termelés tiszta hozadéka 3,362 millió pengő. Ebből a munka 45,01%-kal, a tőke 19,02%-kal, míg a tőke és munkából (mezőgazdaság, ipar és kereskedelem) folyó vegyes jövedelem 35,97%-kal részesedik. A munkából származó jövedelem adóterhe 5,6%, míg a tőkéből származó jövedelemé 7,55%. Konklúzióját a következőkben vonta le: „A nemzeti jövedelemből nagyobb arányban részesedik a munka, mint a tőke, de a tőke nagyobb egyenesadóterhet visel, mint a munka.”

Egyéb munkáiból még csak kettőt akarunk kiemelni. Az egyik a *járadékbirtokról* 1905-ben megjelent, az Akadémia jutalmában részesült kitűnő könyve, amely a járadékbirtok intéz-

ményét mind gazdaságjogi, mind statisztikai és közgazdasági szempontból nagy alapossággal, éles ítélőképességgel, erős gyakorlati érzéssel ismerteti. A másik a Smith Adám klasszikus művének 150 éves jubileuma alkalmából 1926-ban az Akadémia által rendezett ünnepi ülésen tartott remek megemlékezése volt.

Vázlatosan ismertettük Fellner Frigyes életpályáját és tudományos tevékenységét. De e sorok írója, akit hozzá több, mint félszázadon át az őszinte, meleg, zavartalan barátság kötelékei fűztek, befejezésül meg kell, hogy pár szóval emlékezzék egyéniségéről is. Alaptermészete egy kiegyensúlyozott, végtelenül jó lelkű, mindenkin segíteni akaró, mindenki iránt jóindulattal viseltető ember természete volt.* Viszont, ha világnézetét, komoly életfelfogását, a tudomány szentségét, tetőtől talpig liberális meggyőződését valaki sértette vagy bántotta, akkor kész volt harcra kedvvel, egész egyénisége bevetésével kíméletlenül küzdeni és az ilyen küzdelemben éles fegyverek alkalmazásától sem riadt vissza.

A közgazdasági tudomány egyik kimagasló oszlopát, a magyar bankélet nagyértékű munkatársát, a liberális világnézet rendíthetetlenül hű harcosát, baráti köre pedig egy felejtethetetlen kedves tagját veszítette el Fellner Frigyesben.

Eber Antal

---

*Rátkai Károly „A két torony” című szép könyvében Fellner Frigyeset így jellemzi: jókedélyű, kedves, istenfélő ember.

IRODALOM.

Könyvismertetések.

Takács József: Új agrárpolitika a magyar demokráciában. Szocialista könyvtár. Népszava kiadása. Budapest, 1945., 70. oldal.

A szerző e munkája elsősorban a mezőgazdasági dolgozókhoz szól, velük akarja megismertetni az új agrárpolitika irányelveit.

Az első részben a földművelés fontosságára mutat rá, hazai viszonylatban kiemelve, hogy a háború előtti években a nemzeti jövedelemnek mintegy fele a mezőgazdaságból származott. Részletesen taglalja a földbirtokviszonyok kialakulását, majd mezőgazdasági termelésünkkel foglalkozva szántóföldi termelésünk átlagos hozamának elégtelenségét hangsúlyozza. Nagy súlyt helyez a szerző a szőlő- és kertgazdaság gazdasági és szociális fontosságának kidomborítására. Ezek felelnek meg leginkább a törpe- és kisüzemi művelésnek. A kerti kultúrának Magyarországon nagy jövője és jelentősége van, mert kis területen sokan kell, hogy megéljünk. A másik kisüzembe illő haszonág az állattenyésztés, melynek súlypontja már eddig is a kisüzemekben nyugodott.

A mezőgazdasági üzem kérdésével a szerző a második részben részletesen foglalkozik, s főképp annak munkaszervezetét vizsgálja. A mezőgazdaságban a kisüzemek térnyerése általános európai jelenség, míg az iparban fordítva van. De a termelő folyamat is lényegesen más az iparban, mint a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági termelés szerves, az ipari pedig mechanikai folyamat. Részletesen ismerteti a szerző a mezőgazdasági munkaszervezet történelmi alakulását az ókori társadalom rabszolgagazdálkodásától kezdve, a középkori jobbágyrendszeren keresztül a modern nagybirtok bér munka szervezetéig. Végül leszögezi, hogy legideálisabb a kisgazdaság családi munkaszervezete, ahol a dolgozó munkaközösség tagjai a munka eredményében közvetlenül érdekelve vannak, s ellenőrzésre nincs szükség. Belterjes művelést csak kisüzemi formában lehet üzni, s a családi gazdaságban lehet a női- és

gyermekmunkaerőt legideálisabban felhasználni, mert itt a nekik legmegfelelőbb munkát végezhetik. A kisgazdaság e sajátos munkaszervezete oly előny, melyet semmiféle gépesítés nem pótolhat. A géphasználat kisüzemi forma mellett is megoldható szövetkezéssel. De egyébként is a mezőgazdaságban a gép jelentősége a belterjesedés arányában csökken; minél belterjesebb a termelés, annál több kézimunka és féltő gondoskodás szükséges. A gép a mezőgazdaságban elsősorban nem mint munkaeszköz, hanem inkább mint munkamegtakarító jön tekintetbe, mely a legnehezebb fizikai munka alól menti fel az embert.

A tulajdonképpen új agrárpolitikai feladatokat a szerző a harmadik részben tárja az olvasó elé. Hangsúlyozza, hogy a földreformmal nem az a végcél, hogy a dolgozó földműves földtulajdonos legyen, hanem, hogy munkája után boldoguljon. Ennek előfeltétele, hogy a földreform után a mezőgazdasági termelés reformjához hozzáfogjunk. Etekintetben a népies irányú szakoktatás kiterjesztése az első tennivaló. Fokozott gondot kell fordítani továbbá a mezőgazdasági munkásvédelemre, pótolni kell a szociálpolitika hiányosságait. Gazdaságilag erősek csak úgy leszünk, ha minél több értéket hozunk ki a földből, és pedig olyant, amelyekkel bírjuk a versenyt a szomszédos államok piacán. Ez pedig csak a kertgazdálkodás lehet: gyümölcs, főzelék és zöldség termesztésével. A gaborapiacra való termeléséről le kell mondanunk, mert versenytársaink feleakkora termelési költséggel tudnak dolgozni. Kerti terményekben a piacon verhetetlenek vagyunk, mert etekintetben *minőségi árut* tudunk produkálni. A kertgazdálkodással szorosan összefügg az öntöző- és hajózácsatornahálózat kiépítése, nemkülönben a másik nagy probléma, a szövetkezeti kérdés megoldása. A szövetkezetre igen nagy szerep vár a minőségi termelés, s általában a mezőgazdaság fejlesztése terén. Szövetkezeti alapon volna megoldható azoknak a — kerti és állati eredetű — termékeknek értékesítése és exportja, amelyeket a kisgazdaságok állítanak elő, nemkülönben a géphasználat is. További feladatok volnának a tagosítás, a közlekedési utak kiépítése, az állattenyésztés fejlesztése és a mezőgazdaság villamosítása, különösen a munkagépek villamosítására való berendezése.

A feladatok részletes taglalása után a szerző azt a képet vetíti az olvasó elé, amelyet mezőgazdaságunk félévszázad múlva fog mutatni, ha a feladatokat kellően értékeljük és elvégzésük érdekében mindent megteszünk.

Kiss Albert

Tolnai György: A magyar kapitalizmus története. Kilenc évszázad a feudalizmus árnyékában. Budapest, 1946, 139 lap.

Sok monográfia jelent meg már korábban is a magyar mezőgazdaság, ipar és kereskedelem fejlődésének történetéről, különösen egy-egy jelentősebb evolúciós korszakot kiemelve és részletesen tárgyalva. Olyan részletekbe menő munka azonban, amely az egyes termelési vagy forgalmi terület kiemelkedőbb jelenségeit tárgyalná, meglehetősen csekély számban forog közkezen. Nem akadt még eddig gazdaságpolitikai író, aki fel dolgozta volna azt a fejlődési vonalat, amelyet a kapitalizmus fejlődése mutat Magyarországon a legrégibb időktől, vagyis a honfoglalástól a mai napig.

Eznek a rendkívül nehéz feladatnak az elvégzésére vállalkozott *Tolnai György*, amikor fenti cím alatt összefoglaló képet nyújt nekünk a magyar pénzgazdálkodási rendszerről alkotmányunk alapköveinek lerakásától kezdve, s minél kiemelkedőbb fejlődést mutat gazdasági életünk, annál részletesebben és bővebben tárgyalva azt a hatást, amit a kapitalizmus mindenkor a magyar gazdasági élet alakulására gyakorolt.

Természetes, hogy a történelem egy-egy újabb korszaka a gazdasági élet fejlődésének mindig újabb fordulatot kölcsönzött és így a politikai küzdelmek csendesülésével vagy élénkülésével a gazdasági élet fejlődési üteme is lanyhulást, vagy élénkülést mutat. A gazdálkodás kezdetlegesebb évszázadaiban törések mutatkoznak, s a fejlődés hullámvonala is azokban az időszakokban, amikor a fegyverek hatalma kívánta az államok között felmerült súrlódásokat elintézni, a külkereskedelmi kapcsolatok teljesen megszakadtak, vagy legalább is erősen mérséklődtek, s a pénzgazdálkodás az ilyen nyugtalan periódusok idején kevésbé tudott sikert elkönyvelni, mint amikor a kiegyensúlyozott fejlődést kevesebb zavaró körülmény befolyásolta hátrányosan.

A kezdeti gazdálkodás idején természetesen alig beszélhetünk még kereskedelemről és iparról, tehát egy olyan gazdálkodási rendszerről, ahol a kereslet és kínálat a piacon találkozik össze, inkább olyan formáról, ahol még árueiket más jószág ellenében cserélnék. Csak amikor a városi település egyre nagyobb arányokat ölt és a városi polgárság szerephez jut, változik meg lényegesen a gazdálkodási rendszer. A kereskedelem — amely a városi polgárság tevékenységének eredménye — a pénzgazdálkodás kiterjesztését hozta magával a korábbi cseregazdálkodással szemben. Egyébként a középkori

ipar, a kereskedelem és pénzkölesönzés, szóval a korai kapitalizmus története Magyarországon ugyanolyan nyomokon halad előre, ugyanolyan fejlődési vonalat mutat, mint Európa legtöbb államában. Szép fejezete ennek a könyvnek annak leírása, hogy a harmadik rend, vagyis a városi polgárság miként fejlődött Magyarországon, és a céheknek milyen nagy a hatásuk az ipar és kereskedelem kialakulásában. Nálunk kétségtelenül a céhek szerezték a legnagyobb érdemet abban, hogy a naturálgazdálkodásról a pénzgazdálkodásra aránylag gyorsan lehetett áttérni. Azt a nagy erőt, amelyet a városi polgárság képviselt, az uralkodó hatalmak is felismerték és amikor, — többek között az Anjou-királyok — az erős központi hatalom megteremtésén fáradoztak, törekvésükben az iparos és kereskedő rétegben erős támaszra találtak. A korai kapitalizmus nálunk a XIV. és XV. században élte fénykorát, amikor az ipari fejlődés szembeötlő módon halad előre, a céhek száma növekszik és egyre több olyan intézkedés lát napvilágot, amely a polgárság erősítését célozza. A XV. század Európájában nagy figyelmet vált ki a magyar kereskedelem fejlődése és a magyar vállalkozások már a külfölddel is létesítenek összeköttetést. Thurzó Elek vállalkozásai Európaszerte jól ismertek, pénzműveletei, melyeket a királyi udvartartásokkal és kincstári hivatalokkal bonyolít le, állandó kapcsolatot biztosítanak a szomszéd országokkal.

A török megszállás nagy visszaesést jelent a magyar kapitalizmus történetében és a mohácsi vésztől kezdődőleg Magyarország felszabadulásáig — másfél évszázadon keresztül — a gazdasági légkör nyomasztó. Friss levegő árad a magyar gazdasági élet területére a megújulás után, jöllehet Magyarország lakossága lecsökkent $3\frac{1}{2}$ millióra, míg Mátyás uralkodásának fénykorában túlhaladta az 5 milliót. Óriási vérvesztés volt ez, s mégis sok reménysugár jelentkezett a magyar közgazdasági élet egén, amelyek kifejezésre jutnak abban, hogy a magyar vállalkozási kedv élénkebb lesz és nemcsak Ausztria felé, hanem egyéb szomszédos országokkal is keresünk gazdasági kapcsolatokat. Történelmünk azonban a küzdelmek szakadatlan láncolatát tünteti fel, s ilyen határtalan kísérletezés az ország védekezése a Kollonics-féle abszolútisztikus tervek ellen, majd a Rákóczi-féle felkelés, amelynek szomorú befejezése az 1711-i szatmári béke.

Ezen korszak lezáródása után indul meg Magyarországon a csendes fejlődés, amely erősen emeli a városi polgárság lélekszámát. Különösen feltűnő az önálló iparosok és kereskedők számának emelkedése. Kiépül egynémely útvonal, főké-

pen Bécs és a tengerpart irányában — Horvátországon keresztül — s a magyar vállalkozási szellem teremti meg a tőke érdeklődését abban az irányban, hogy már a XVIII. század végén magyar kereskedők 30 vitorláshajó felett rendelkeznek Fiume szabad kikötőjében.

A magyar gazdaságtörténelem valósággal drámai fejezete következik be II. József halála után, amikor is a nemzet az abszolutizmussal szemben fejti ki legerősebb védekezését, s ettől az időtől kezdve 1867-ig, az osztrák-magyar kiegyezésig szakadatlan az a láncolat, amely a küzdelmek sorozatát vetíti elénk. A magyar vállalkozási szellem olyan arányokban nem bontakozhat ki, mint ahogy országunk erőforrásai megengedhették volna, mert az osztrák befolyás a magyar gazdaság megerősödését igyekezett állandóan elnyomni. A tőkeképződés szerény keretek között mozgott. Pénzgazdálkodásunk kapcsolatai csak az osztrák határokig értek el, s Ausztria féltékenyen ügyelt arra, hogy közgazdaságunk teljesen az osztrák ellenőrzés alatt álljon. A kapitalizmus erősebb kibontakozása nálunk csak a Deák Ferenc által kezdeményezett és közvetítésével megteremtett 1867-i kiegyezés után ismerhető fel és ettől az időponttól kezdve pénzgazdálkodási rendszerünk szembevető fejlődést mutat. Különösen kedvez a kapitalizmus kialakulásának az 1892. évi valutarendezés, amely beiktatja Magyarországot a nyugati államok gazdasági láncolatába és ez az időpont jelzi országunk bekapcsolódását a kapitalista világrend nagy épületébe. A két hosszú világháború sem törte meg a kapitalista gazdálkodási rendet, s jóllehet a két világháború közé beékelődött két évtized már erős bírálatot váltott ki a kapitalista gazdálkodási renddel szemben, a rendszer életben maradt, sőt a második világháború lezajlása után előállott új világrendben is a magyar gazdasági élet a kapitalista gazdálkodási rend oszlopain nyugszik.

Nem lekicsinyelhető érdeme a könyvnek, hogy szerzője a tárgyilagosság vonalától soha el nem távolodik. Bírálatai, megjegyzései minden túlzástól mentesek és a legszigorúbban örökölik azon, hogy egy-egy korszak jellemzése a hideg és reális objektivitástól el ne távolodjék és ezért könyvéből számúzi a hangzatos jelszavak ismétlését. Írásmódja és a források felkutatása s felhasználásuknál alkalmazott módszere erősen hasonlít Acsády és Marczali rendszerére, s ez könyvének feltétlen erősségére szolgál.

Domány Gyula

Varga József: A szervezés alapelvei. A mérnöki Továbbképző Intézet kiadványai. Kgy. 18. füzet. Budapest, 1944. 55 old.

Az embereknek közös célok eléréséhez szervezésre van szükségük. A szervezés oly régi, mint maga az emberi társadalom. Többé-kevésbé fejlett formáit mindenütt, minden korszakban egyaránt megtaláljuk, és mivel a közös tevékenység a legkülönbözőbb terepeken nyilvánul meg, a szervezési formáknak is igen változatos sokaságát találhatjuk. A vallási, katonai, politikai, gazdasági célok kitermelék a maguk szervezeteit, amelyek az idők folyamán állandóan változnak, tökéletesednek, vagy visszafejlődnek. A szervezés oly fontos, hogy sokszor döntő szerepe van a vállalkozások eredményességénél. Nagy Sándor tüntető katonai sikereit például hadseregének teljesen újszerű és következetesen keresztülvitt szervezésével érte el és nagyjából ez mondható minden kimagasló hadvezérre. Ha a gazdasági szervezeteket vizsgáljuk és ezek között is első sorban az ipari, meg a kereskedelmi nagyvállalatokat, azt tapasztaljuk, hogy a szervezésnek itt is sorsdöntő fontossága van a vállalatra nézve és annak a vállalatnak a működése sikeresebb, amelynek szervezete jobban átgondolt és tevékenyebb.

Bár a szervezés fontossága kétségtelen és ezt már a legrégebbi időkben is szinte ösztönösen érezték az emberek, elméleti vizsgálata és rendszerbe foglalása, vagyis a szervezéstan tudománya csak újabb keletű. Nem csoda tehát, hogy a magyar irodalomban alig találunk e tárgykörrel foglalkozó munkát. Varga József könyve, amely a szervezés alapelveit tárgyalja, hézagpótlónak mondható, amelynek különös jelentőséget ad az a körülmény, hogy gazdasági életünkre az ország talpraállítása során fokozottabb kötelességek hárulnak, és hogy e súlyos feladatokat csak az összes rendelkezésre álló erők legcélrányosabb összefogásával és felhasználásával lehet megoldani.

A könyv röviden, de igen világosan és logikusan ismerteti a szervezést, mint olyan emberi társulást, mely közös cél elérésére törekszik; több jellemző tulajdonsága van, pl. mindig a haladás szolgálatában kell állnia és észszerűnek (racionálisnak), meg rendszeresnek kell lennie. A szervezés fogalmától jól megkülönböztethető azonban a racionalizálás, mely nem munkafolyamat, mint a szervezés, hanem módszer. Hasonlóképp megkülönböztetendő az igazgatás (management, scientific management), továbbá az ügyvitel, adminisztráció is. Ezeket a fogalmakat a szerző részletesen ismerteti.

A szervezés és rokonfogalmainak meghatározása után a szervezés alapelveinek ismertetésére tér át. Általános alapelvei

az együvérendelés (koordináció) elve, amelyet a tekintély (authoritás) hoz létre; a szervezet felépítése a lépcsőzés (soralkotás) vagy a tevékenységi (funkcionális) elv alapján mehet végbe. A gyakorlatban azonban a két elv kisebb-nagyobb mértékben keveredve együttesen szerepel. A soralkotás, vagy más szóval skaláris elv a kötelelességek lépcsőzetét jelenti. A sor elején a vezér, a vezető áll, aki tekintélyét megbízás, delegáció útján adja tovább. A tevékenységi (funkcionális) elv az elvégzendő műveletek szerint való szervezés elve; lehet meghatározó (determinatív), alkalmazó (applikatív) és értelmező (interpretatív). Ezek általában különválasztva szerepelnek, de vannak esetek, amikor közülük kettő, vagy mindhárom is egyesítve van (ilyen pl. az abszolutisztikus államforma). A funkcionális elv alapján szervezte meg Taylor munkarendszerét, kiegészítve a törzskari tevékenységgel, amely tanácsadói és véleményező szolgálatot jelent és a Római Katholikus Egyháznál, valamint a hadseregnél már régóta használatos.

A szervezés alapelveit a szerző különböző tanulságos példákon mutatja be. Ezek a példák főként a nagyvállalatok köréből vették. A skaláris elv alapján kisebb vállalatokat szerveznek, a funkcionális elv tisztán viszont alig kerül megvalósításra: leggyakoribb a kettő kombinációja.

Hálásak lehetünk a szerzőnek világosan megírt hézagpótló könyvéért és csak azt tartanánk kíváncsúnak, ha az alapvető bevezetés után a szervezéstanak részletesebb tárgyalásával is megajándékozná a magyar műszaki és gazdasági irodalmat.

Maldacker Antal

Woodbury, Robert, Morse: International Comparisons of Food Costs. International Labour Office, Studies and Reports, Series N (Statistics) No. 24. Montreal, 1941. II + 85 old.

A bérmunkások valóságos keresményének nemzetközi összehasonlítása a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak állandóan előtérben álló kérdése. A Hivatal Statisztikai Osztálya több, mint húsz éve foglalkozik vele behatóan, anélkül, hogy véglegesen tekinthető és teljesen megnyugtató megoldásához el tudott volna jutni. E körülmény önmagában is utal a kérdés fontosságára és megoldásának nagy nehézségeire. Úgy látszik, a Hivatal tökéletesen tisztában volt ezzel, mert már a munkaügyi statisztikusok 1923-ban tartott első ülésén a kérdésnek lépésről-lépésre való megoldását határozta el.

A valóságs(reál)-bér megállapításánál döntő szerepet játszó megélhetési költségek indexének kifogástalan megállapítására törekszik mindenek előtt. Oly index szerkesztésének az elveit keresi, mely a megélhetési költségek nemzetközi összehasonlítására megbízható támpontot nyújt. Hogy ezt minél jobban megvalósíthassa, elsősorban a megélhetési költségek egyes részeinek megfelelő nemzetközi összemérésére puhatolja a statisztikai lehetőséget. Így az élelmezési költségek és a lakbérköltségek összehasonlítására. Különösen az előbbi áll kutatásainak középpontjában.

Mint az eddigi vizsgálatoknál, úgy az itten ismertetett-nél is, a feladat legfogasabb része azoknak az alapelveknek a megállapítása, melyek módot adnak az élelmezési költségek kifogástalan nemzetközi összehasonlítására. *Kérdés legelőször* is az, hogy mely táplálkozási szükségletek költségeinek egybevetése alkalmas erre? *További fontos kérdés:* e szükségletek milyen ismérvekkel azonosíthatók az egyes országokban, vagy városokban? Csak miután e két kérdés tisztázott, jöhet sorra a *harmadik*, az összehasonlítás statisztikai módjának a *kérdése*.

Az első kérdés könnyen megválaszolható: a munkásság általános társadalmi helyzetét jellemző átlagos munkás család élelmezési szükséglete a kiindulási alap. Második kérdés megoldása: e szükséglet olyan meghatározása, mely nemzetközi azonosságát biztosítani tudja, amelleit, hogy a munkás tényleges szükségleteit minden országban pontosan felöleli. E kérdés megnyugtató megoldásához a gazdaságelmélet is csak a legutóbbi időkben (még pedig a pénzhatárhasznának szám-szerűsítésével) tudott eljutni. A gazdaságstatisztika ettől azonban még igen messze van. Az adatszolgáltatási lehetőségek fogyatékossága megalkuvásra kényszeríti itt a statisztikust, hogy legalább bizonyos, gyakorlatilag használható, eredményeket kiszámítani tudjon. A szóban forgó jelentés e kompromisszumokat, finomodásuk időrendi sorrendjében, mutatja be és tárgyalja. Végül maga is egy enyhített kompromisszumra ad útbaigazítást.

Kezdi a változatlan mennyiségű minőségekből álló fogyasztási eleggyel, majd folytatja az „élelmiszer kosár”-ral, melynek tartalmát, amint az összehasonlítás köre tágul, a lehetőségekhez mértén kívánatos egyszerűsíteni, hogy az egyes országokban tapasztalt fogyasztási szokásokkal összhangban maradjon. Mármost nehogy ezáltal túl kevés összehasonlítási anyag maradjon a kosárban, célszerűnek tartja a „regionális élelmiszerkosár” bevezetését, mely hasonló fogyasztású vidé-

kekre lenne csak jellemző. A világ mérsékelt égöv alatt elhelyezkedő 19 országára 6 ilyen, (összetételben) hasonló fogyasztású vidéket állapít meg. E csoportképzés statisztikai szempontból rendkívül tnulságos. Hasonlókép az átalagos kó-sártartalom megalapítása, mely lényegileg egy átlagos életszínvonal tárgyi kifejezője akar lenni. Éppen ezért bonyodal-mak merülnek fel, ha az egyes országok hasonló társadalmi helyzetű munkássága egymástól erősen eltérő életszínvonalon el. De már akkor is, ha a fogyasztási szokások országokként különböznek. Arról a kényes kérdésről nem is szólva, ha a fo-gyasztói árak nagy regionális különbözősége a fogyasztót az élelmiszerkosárba felvett áru helyettesítésére készíti. Az első két akadály a Fisher-féle ideális index formula megfelelő ki-egészítésével még, többlet-kevesébbé legyőzhető. Az utóbbi el-hárítása azonban már több fogyasztáselméleti meggondolást kíván. Nevezetesen annak megállapítását, hogy milyen külön-böző élelmiszer mennyiségek tekinthetők táplálkozástanilag vagy használati érték szempontjából egyenértékűeknek? *A. Wald*, valamint *A. Bowley* és *R. Frisch* szellemes formuláit ajánlja itt alkalmazni.

Igen részletesen tárgyalja az egyes regionális csoportok közötti összehasonlítás lehetőségeit, továbbá a csoportokba fel nem vett vidékekkel való egybevetés módozatát. Részletesen kitér továbbá az adatgyűjtés hiányosságaira és azok hatásai-nak az értékelésére. Általában a vérbeli statisztikus lelkiisme-retességével kutatja az egyes eredményszámok hibalehetőségei-nek nagyságrendjét és az egyes indexformulák ebből a szem-pontból való használhatóságát.

Az élelmezési költségek összehasonlításának statisztikai módozatait, formuláit kellő matematikai alapossággal ismer-teti. Kár, hogy e formulák fontos fogyasztáselméleti háttéré-vel csak igen keveset foglalkozik. Ezzel a formulák további tökéletesítésének útjait ugyancsak homályban hagyja. Ezen a formulák alkalmazásának részletes bemutatása csak keveset segít. Mindenesetre az egyes formulák nagy gyakorlati jelentő-ségét jól érzékelteti.

Az élelmezési költségek közös mértékegységre (svájci frankra) való átszámításának súlyos gazdaságstatisztikai szép-séghibája, hogy az aranyalapon történik!

A tanulmány statisztikai tábláiban mindenütt szerepel Magyarország is. Az 1938 október havára vonatkozóan végzett élelmezési költség összehasonlításból kitűnik, hogy az élelme-zési költségek mindössze három országban magasabbak, mint nálunk. Mégpedig Ausztriában 40%-kal, Németországban,

mintegy 25%-kal és az Amerikai Egyesült Államokban 2%-kal. Tizenöt országban viszont olcsóbban táplálkoznak, mint hazánkban. Így Lengyelországban és a balti országokban csaknem feleannyiért, mint nálunk. Franciaországban, Finnországban, Bulgáriában, Dániában is 30—40%-kal olcsóbban. Még Cseh-Szlovákiában is mintegy 25%-kal olcsóbban. Románia és Jugoszlávia nem szerepel az összehasonlításban, úgyhogy ezek élelmezési költségeivel nem lehetett összehasonlítani a magyarországiakét. A költségek állandóan budapesti viszonylatokra vonatkoznak. A többi országban általában több város szerepel az összehasonlításban.

A kiadvány a függelékben közli az eddigi statisztikai konferenciák idevágó javaslatait.

Kádas Kálmán .

Külföldi folyóiratok szemléje.

Economica.

London New Series, Vol. XII. No. 46., May, 1945.

Jacob Viner: Clapham on the Bank of England. Clapham 1944-ben megjelent kétkötetes munkájának (*The Bank of England*, Cambridge 1944) részletes ismertetése. Szerzőnek munkája megírásához rendelkezésre álltak az Angol Bank összes jelentései és könyvei, amelyek alapján a legnagyobb részletességgel feldolgozta a Bank történetét alapításától 1914-ig. A munkát a legnagyobb tudományos objektivitás jellemzi, azonban kizárólag leíró történeti jellegű. Mégis kivethető belőle egyebek mellett az az igen érdekes megállapítás, hogy az Angol Bank az első világháború kitöréséig távol állott attól, hogy tudatosan irányítsa a londoni és ezen keresztül a világ pénzpiacát. Vezetői a szűk magángazdasági és nyereszkeskedő állásponton álltak és bankpolitikájukkal inkább követték, mint irányították a pénzpiac hullámozásait. — *Karl Popper: The Poverty of Historicism, III.* — *P. T. Bauer: Notes on Cost.* Szerző részletesen analizálja a maláj államok „sterling” nyersgumi termelő társaságainak költségalakulását az 1929—1933 években. „Sterling” társaságok alatt azok a vállalatok értendők, melyek Nagybritanniában voltak cégjegyezve, vagyis az angol tulajdonban lévő társaságok túlnyomó része. A tanulmány konklúziója az, hogy a szakmai prosperitás és az eladási ár sokkal nagyobb mértékben befolyásolták a költségeket, mint a termelt mennyiségben beállott változások. A tanulmány egyébként nem túlságosan alapos és főként nem derül ki belőle, milyen statisztikai módszerrel dolgozta fel szerző a rendelkezésére álló nyers adatokat, nem tér ki továbbá arra, hogyan viszonylanak a munkaköltségek az egyéb költségekhez. — *E. C. Rhodes: Output, Labour and Machines in the Coal Mining Industry in Great Britain.* — Szerző tájegységenként vizsgálja az angol szénbányászatban a munka termelékenységét a Cobb—Douglas-féle termelési függvény segítségével, ahol a C-t a gépi használattal, L-t pedig a szénfelületen kifejtett munkával helyettesíti. Tanulmánya végén arra az eredményre jut, hogy a géphasználat 10%-os emelése 5%-os emelkedést eredményezett a munkaerő termelékenységében. Ez az összeredmény természetesen tájonként erősen változik. — *R. O. Roberts: Thomas Chalmers on the Public Debt.* Szerző Chalmers elméletének védelmére kel Bastable és Edgeworth bírálatával szemben.

Zeitschrift für schweizerische Statistik und Volkswirtschaft.

80. Jahrgang, 2. Heft — April 1944

Professor Dr. Fritz Mangold † — V. F. Wagner: Ansprache bei der Trauerfeier zum Gedächtnis von Professor Mangold. Az elhunyt svájci társadalom- és közgazdaságtudós 20. évén át szerkesztette a fenti

folyóiratot. Igen kiterjedt munkásságot folytatott; tudományos és akadémiai tevékenységén kívül számos intézménynél és egyesületnél működött a szociálpolitika, a szövethetesi ügy és a társadalmi gondozás terén stb. Mangoldot tevékeny, nem a szemlélődésre hajló természete már korán az iskola szolgálatába vitte; mindenkor pedagógiai temperamentumú maradt, ami tevékenysége minden terén érvényesült; a legjobb értelemben vett népnevelő volt. Természetével ellenkezett a tudományt csak a tudományért művelni; egyénisége csak a gyakorlatira, a tevékenyre irányult; a tudományos megismeréseket csak eszköznek tekintette azoknak a feladatoknak a megoldására, melyek az államvezetésre naponta hárulnak gazdasági és szociális téren. — *Edgar Salin: Nochmals: ein dritter Weg?* (Bemerkungen zu Joseph A. Schumpeters Capitalism, Socialism and Democracy). A tanulmány bevezetőül Röpké: „Gesellschaftskrisis der Gegenwart“ c. művének hatásával foglalkozik. Úgy véli, hogy Angliában harmadik út alatt nem revizionista liberalizmust, hanem a liberalizmus és szocializmus közötti középútat értik. Schumpeter a címben említett művében anyagát öt részre osztja. Az első Marx-ot mint prófétát, szociológust, közgazdászt és oktatót tárgyalja. A második azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a kapitalizmus fennmaradhat-e. A harmadik azt a kérdést vizsgálja, hogy a szocializmus képes-e funkcionálni. A negyedik a szocializmus és a demokrácia viszonyát fejtegeti. Az ötödik rész a szocialista pártok történetét vázolja. A szerző szerint Schumpeter előadása és okfejtése sok részletben kihívja a kritikát. Elméletileg fontos megismerései értékét gyakran csökkenti azzal, hogy ezeket kiélezi és jelentőségükben túlbecsüli, anyagát sokszor önkényesen válogatja ki és önkényesen magyarázza. Bár jól ismeri a történeti tényeket, nincs igazi történeti meglátása, ami korábbi műveiben is észlelhető volt. Mindamellett komoly méltatást érdemel. A szerző Schumpeternek a következő megállapításait veszi részletes vizsgálat alá: a kapitalizmus önelpusztításának és a szocializmus győzelmének elkerülhetetlenségét, a szocializmus és a demokrácia összeegyeztethetőségét. — *A. Hess: Die Sanierung der schweizerischen Privatbahnen mit Hilfe des Bundes.* — *K. Krapf: Zum Standort und Wesen des nationalen Fremdenverkehrs.* — *J. M. Lechner: L'influence de la guerre sur la protection légale du travail de l'enfance.* — *Eidgenössische Steuerverwaltung, Bern: Über das Ausmass der Steuerhinterziehung bei Wertschriften und Sparguthaben.* — *Besprechungen.*

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG.

A Magyar Közgazdasági Társaság félszázados működésének összefoglaló ismertetése.

Társaságunk fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából rövid összefoglalást kívánunk adni működésünkről. Elsősorban a Társaság szervezetét és a szervezetben végbe ment személyi változtatásokat ismertetjük, azután folyóiratunkról, a Közgazdasági Szemlééről adunk tájékoztatást, végül pedig ismertetjük Társaságunk különleges kezdeményezéseit, amelyeket programunk keretében valósított meg.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1894. május 27-én alakult. Az alakuló közgyűlés Láng Lajost választotta elnökké, Halász Sándort igazgatóvá. Az újonnan választott elnök programját röviden a következőkben foglalta össze:

„A közgazdasági kérdések tárgyalásába az egyes foglalkozások érdekei körén túlmenkedőleg az összes közgazdasági foglalkozások érdekközösségét a legerősebb öntudatra juttatni és ezen kérdéseknek egész sorát kezdeményezőleg fölvetni és azok legjobb, körülményeinknek legmegfelelőbb megoldását minden elfogultságtól menten tisztázni s közmeggyőződésévé érlelni, még mielőtt azok a politikai aktualitás stádiumába léptek, ebben a kettős nagy célban látom a társulatnak legfőbb feladatát.”

Az első csonkaév végén, 1894. december 31-én a Társaságnak 262 tagja volt. A zárszámadás szerint ebben az első évben, 1,286 frt 11 kr volt a bevétel, 1,131 frt 16 kr a kiadás, tehát 154 frt 95 kr az évvégi pénzmaradvány.

Láng Lajos az 1902. május 17-i közgyűlésen lemondott elnöki állásáról, mert kereskedelmi miniszter lett. A Társaság akkor a minisztérium részéről évi segélyezésben részesült. (Ezt az államsegélyt 1901-től 1907-ig élvezte a Társaság évi K 2,000.— összegben.) Ezért Láng indítatva érezte magát ezt az összeférhetetlenséget az elnökségről való lemondással megszüntetni. A közgyűlés elnökké Kautz Gyulát, tiszteletbeli elnökké pedig Láng Lajost választotta meg.

Az 1908. május 29-én tartott közgyűlésen Kautz Gyula lemondott elnöki tisztségéről. A közgyűlés őt tiszteletbeli elnökké, Láng Lajost pedig újból elnökké választotta. 1908-ban a Tár-

saság főtitkárai: Hegedüs Loránt és Mandello Gyula. Kautz Gyula a következő évben meghalt. Az 1909. május 28-án tartott közgyűlésen Láng Lajos remek emlékbeszédet tartott fölötte és kilátásba helyezte, hogy a 80. születésnapjára tervezett gyűjteményes tiszteletmunka mégis meg fog jelenni.

Az 1909. november 27-i közgyűlésen Halász Sándor igazgató és Hegedüs Loránt főtitkár lemondottak. A közgyűlés Halász Sándort alelnökké, Mandello Gyulát igazgatóvá, Fellner Frigyeset és Paikert Alajost főtitkárokká választotta, Fellner Frigyes azonban már a következő évben lemondott erről a tisztségéről.

Az 1913. február 20-i közgyűlésen — ekkor a Társaság taglétszáma 436 — Láng Lajos bejelentette az elnöki tisztről való lemondását, mire az ő tiszteletbeli elnökségének fenntartása mellett Vargha Gyulát választották elnökké. Ekkor az alapszabályokat úgy módosították, hogy az elnököt jövőben évenként fogják választani. Főtitkárrá Tonelli Sándort választották, aki azonban a következő évben lemondott.

Az 1914. február 12-i közgyűlés elnökké Hoszpotzky Alajost, főtitkárrá pedig Bud Jánost választotta. Ugyanakkor Matlekovits Sándor lett a Társaság kereskedelmi szakosztályának elnöke.

Az 1916. évi közgyűlés Szirt Lajost, aki ezt a tiszteletet 1915-ben helyettesítés útján már betöltötte, főtitkárrá választotta.

1917-ben és 1918-ban a Társaság vezetőségének legkimagaslóbb tagjait veszítette el: 1917-ben Hoszpotzky Alajos elnök, 1918. február havában Halász Sándor alelnök, 1918. március 28-án pedig Láng Lajos tb. elnök költözött el az élők sorából.

Az 1918. március 7-i közgyűlés elnökké Matlekovits Sándort, alelnökké pedig Poór Jakabot választotta. 1919-ben meghalt Poór Jakab és Mandello Gyula, a Társaság igazgatója. Az igazgatói teendők ellátására Bud János főtitkár nyert megbízást; Szirt Lajos főtitkár 1919-ben bekövetkezett halála óta Bud János volt az egyedüli főtitkár.

A vezetőségben beállott nagy változásoknak és az ország sorsában bekövetkezett tragikus átalakulásoknak idejében, 1918-ban a taglétszám: 613.

Az összeomlást követő első közgyűlés 1920. március 18-án Éber Antalt alelnökké, Bud Jánost igazgatóvá választotta. Bud János azonban 1922-ben — miniszterré történt kinevezése folytán — lemond a Társaságnál viselt tisztségeiről. Az igazgatói tisztséget helyette Buday László tölti be. Az 1922-i zárszámadás mutatja a Társaság akkori szűk pénzügyi

kereteit. A kiadások közt legfőbb tétel az 500.000 K nyomdaköltség volt, amelyre a TEBE 500,000 koronás segélye nyújtott fedezetet. Az írói tiszteletdíjak összesen 14,955.— koronát vettek igénybe. Az 1922. évi zárszámadást írja alá először *Kislégi Nagy Dénes*, mint a Társaság titkára, aki ettől az időtől fogva a Társaság vezetőségének buzgó tagjává lett; 1926-tól kezdve a Társaság főtítkára.

Az 1924–25. évek újból nagy gyászba borították a Társaságot. 1924-ben elvesztettük *Buday Lászlót*, 1925-ben pedig *Matlekovits Sándor* elnököt. Az 1926. március 23-i közgyűlés *Eber Antal* alelnököt elnökké, *Heller Farkast* alelnökké, *Vágó Józsefet* igazgatóvá, *Kislégi Nagy Dénest* főtítkárrá választotta.

Társaságunk tevékenységének legjelentősebb része a „*Közgazdasági Szemle*” kiadása. Ennek az egyetlen magyar tudományos közgazdasági folyóiratnak a megjelentetése kiváló fontossággal bír egyrészt a közgazdasági tudomány és a gazdaságpolitika körébe vágó tanulmányoknak széles körben való ismertetése szempontjából, másrészt azért is, mert Társaságunk módot nyújthatott arra, hogy a közgazdasági tudomány és a gazdaságpolitika tényezői tanulmányaikat komoly és tárgyilagos folyóiratban publikálhassák.

Szemlénknek más néven és más alakban már Társaságunk megalakulása előtt voltak előfutárai. Ezek közül első a Csengery Antal indítványára 1861-ben *Hunfalvy János* szerkesztésében indult „*Statisztikai Közlemények*.” Ez 1865-ben nevébe felvette a „*Nemzetgazdasági*” megjelölést is, mert névben is kifejezésre akarták juttatni, hogy nemcsak statisztikai, hanem közgazdasági tárgykörben is kíván működni, viszont súlyt helyez a statisztika kiemelésére is, mert „a nemzetgazdaság a maga tételeit statisztikai adatokkal igazolja és támogatja.”

1869-ben a szerkesztést *Keleti Károly* vette át és ő maradt a szerkesztő 1871-ig, amikor a folyóirat megszűnt. A megszűnés oka nyilván nem a tudományos anyag hiánya lehetett, hiszen a folyóirat munkatársai között oly fényes neveket találunk, mint *Lónyay*, *Weninger*, *Kautz*, *Keleti*, *Fényes*, *Matlekovits* stb. Valószínűleg inkább az olvasóközönség érdeklődésében volt hiány és így a pénzügyi eszközök fogyatékosága tette a folyóirat megszüntetését szükségessé.

1874-ben gróf *Lónyay Menyhért*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke keltette új életre a folyóiratot. Szerkesztésével *Halász Imre* publicistát bízták meg. Azonban ez a kísérlet sem sikerült. Félévi megjelenés után a folyóirat újból megszűnt. *Lónyay* azonban a közgazdasági tudomány iránti érdek-

lődésből a nála megszokott kitartással igyekezett a folyóirat újbóli megjelenését lehetővé tenni. Ez 1877-ben sikerült is. Az új folyóiratot „Nemzetgazdasági Szemle” cím alatt az Akadémia nemzetgazdasági szakbizottsága indította meg. Szerkesztésével György Endrét bízták meg. Hogy Lónyay mily kevéssé épített a közönség érdeklődésére, az kitűnik 1877. március 9-i következő napló-bejegyzéséből: „Most kezdjük kiadni az akadémiai szakbizottság a *Nemzetgazdasági Szemlét*, 5 forint egy évre. Alig hiszem, hogy lesz 200-nál több előfizetője — legvilágosabb bizonyosságul érettségünknek”. A Nemzetgazdasági Szemle már közvetlen jogelődje a mai Közgazdasági Szemle-nek, úgyhogy az évfolyamok számozása is 1877-től indul.

A Szemle szerkesztését 1877-től 1886-ig György Endre, 1886-tól 1888-ig Heltai Ferenc, 1889-től 1899-ig Jekelfalussy József látta el. Közben a Szemle két ízben is változtatta elnevezését. 1893-ban és 1894-ben: „Közgazdasági és Közigazgatási Szemle” név alatt jelent meg, míg 1895-ben Társaságunk megalapítása és a Szemle ügyeire való bekapcsolódása után vette fel a mai „Közgazdasági Szemle” elnevezést, amelyet azóta, immár 50 éve változatlanul fenn is tartott.

1889-től Társaságunk megalapításáig a Szemlét Jekelfalussy József nemcsak szerkesztette, hanem kiadójaként is ő szerepelt. Az anyagi alapot nyilván az Akadémia nemzetgazdasági bizottsága nyújtotta, de a kiadás kockázata Jekelfalussyt terhelte. Mikor Társaságunk megalakult, ez a jogi helyzet a következőképpen változott. A Szemle Társaságunk hivatalos közlönyévé vált és ez címlapján is a következő szövegben jutott kifejezésre: „A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti Jekelfalussy József. A Magyar Közgazdasági Társaság hivatalos közlönye.” Kiadóként továbbra is Jekelfalussy szerepelt. Vele állapodott meg Társaságunk a pénzügyi részt illetően a következő alapon. A Társaság a kiadónak azokért a példányokért, amelyeket a tagok mint tagjárnulékot kapnak és amelyeket a fővárcsi hírlapoknak küldenek meg, példányonként évi 2 frt-ot térít. A Társaság hivatalos értesítőjét a Szemle köteles 1 évig díjmentesen, a többi íveket 500 példányonként 24 frt költség térítése ellenében közölni. A kiadó köteles a Szemle munkatársának tanulmányokért ívenként 30 frt-ot, közleményekért 20 frt-ot fizetni. A közlendő tanulmányokat a Társaság irodalmi bizottsága jelöli ki. Ezek a pénzügyi feltételek utóbb úgy módosultak, hogy a Társaság a kiadó-szerkesztőnek 600 példányig általában évi 1400 frt-ot, 600 példányon túl példányonként évi 2 frt-ot térít. A tiszteleti díjat közlemények után oldalanként 1 frt-ban szabták meg.

Nevezetes fordulót jelent a Szemle történetében az 1900. év, amelyben Társaságunk közös megegyezéssel felbontotta a Jekelfalussyval fennállott jogviszonyt és a Szemlét saját kezelésébe vette át. Erről Láng Lajos elnök az 1899 május 25-i közgyűlésen a következő szavakkal emlékezett meg: „Nevezetes haladást remélünk Társaságunk életében attól a körülménytől, hogy Társaságunk a jövő évtől kezdve egészen önállóan fog a folyóirat felett rendelkezni.“ A jogviszony eme változása kifejezésre is jut 1900-tól kezdve a Szemle címlapján. Az eddigi megjelölés helyébe ez került: „Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottsága hozzájárulásával a Magyar Közgazdasági Társaság.“ Pénzügyileg a helyzet úgy alakult, hogy a Társaság a Szemle részére évi 4800 K hozzájárulást nyújtott, amelynek ellenértékéül a tagok tagsági járulék fejében ingyen kapták a folyóiratot. Az első években ezen a terhen könnyített az évi 2000 K kormánysszubbenció, amelyet éppen a Szemle átvételére való tekintettel engedélyezett a kereskedelmi miniszter. További évi 4800 K pénzsegélyt biztosított a Szemlének a Magyar Tudományos Akadémia, amely folyóiratunk fenntartását azóta is mindig szeretettel és áldozatkészen mozdította elő.

A Társaság a Szemle szerkesztésével *Hegedűs* Lorántot és *Mandello* Gyulát bízta meg. Az imént említett szubvenciókból ők tartoztak a Szemlét fenntartani. A szerkesztők beköszöntőjéből közöljük a következőket:

„A Magyar Tudományos Akadémia már 23 évvel ezelőtt átlátta a közgazdasági érdekek fontosságát, egy időszaki folyóirat nagy jelentőségét. Az ő áldozatkészségének s az eddigi szerkesztők fáradozásának köszönhető a Közgazdasági Szemle megalapítása és fenntartása.

Azóta alakult a Magyar Közgazdasági Társaság s a lefolyt öt esztendő folyamán annyira megizmosodott, annyira sikerült neki Magyarországnak csaknem összes közgazdasági szakfőriaait körébe vonni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia immár elérkezettnek látta az időt, melyben a Közgazdasági Szemle kiadását a Magyar Közgazdasági Társaságra bízhatja, mely széles alapon szervezve a magyar társadalom összes rétegeinek és érdekcsoportjainak képviselőit magában foglalja.“

...„A Közgazdasági Szemle hasábjai nyitva állanak minden hánynak, de a szerkesztők fenntartják maguknak, hogy meggyőződésükhöz képest minden kérdésben állást foglaljanak.“

A taglétszám 1899 végén megközelítette az 500-at.

1908-ban a Társaság és a Szemle szerkesztői között új

megállapodás létesült. Az újabb megállapodás — mint az 1908. évi jelentés közölte — abból állott, hogy a taglétszám emelkedése esetén az új tagok tagdíjainak bizonyos része a Szemle szerkesztőinek juttatandó. Nyilván ennek a megállapodásnak a következménye, hogy a Társaság által a szerkesztőknek juttatott hozzájárulás, amely időközben 4400 K-ra csökkent, lassú emelkedéssel az első világháború megindulásakor 4550 K-ra emelkedett.

1910-ben Hegedűs Loránt lemondott a Szemle társzerkesztői tisztéről. Egyedüli szerkesztő Mandello Gyula maradt 1919-ben bekövekezett haláláig. 1919-től 1922-ben miniszterré történt kinevezéséig Bud János volt a Szemle szerkesztője, de ekkor már a szerkesztő nem vállalt semmiféle pénzügyi érdekeltséget. 1919-től fogva a Társaság kizárólag saját anyagi felelősségére adja ki — az Akadémia évi szubvenciójának igénybevételével — a Szemlét, 1922-ben az igazgatóválasztmány Buday Lászlót bízta meg a szerkesztéssel. Halála után 1925-ben a Társaság a szerkesztéssel Heller Farkast bízta meg, aki ezen időponttól fogva mostanig megszakítás nélkül szerkeszti a Közgazdasági Szemlét. A szerkesztésben első munkatársai gyanánt 1925-től 1943-ig Kishégyi Nagy Dénes, azóta T. Kádas Kálmán állanak oldala mellett.

A Társaságunk keretében 50 év alatt tartott előadásokról és szaktanácskozmányokról nem adhatunk részletes tájékoztatást, mert ez ennek a rövid ismertetésnek kereteit meghaladná. Különleges kezdeményezéseinkről azonban a következőkben kívánunk megemlékezni.

Már 10 évi fennállás után arra törekedett a Társaság vezetősége, hogy népszerű közgazdasági füzetek kiadásával szélesebb körre terjessze ki a közgazdasági kérdések iránti érdeklődést. Az 1904 október 13-án tartott választmányi ülés elhatározta „Közgazdasági Füzetek” kiadását. Ezek árusítására nézve a Politzer Zsigmond és Fia céggel megállapodást is létesített. Az első füzetek írására Matlekovits Sándor (A vámpolitika jelen állása), Hegedűs Sándor (Gr. Széchenyi István mint közgazda), Láng Lajos (A foglalkozási statisztika eredményei) és Halász Sándor (A községi takarékpénztárak Magyarországon) vállalkoztak. Az 1904. évi jelentés a kezdeményezésről így emlékezik meg: „E füzetek kiadásával főleg arra törekszünk, hogy egyes fontosabb, napirenden levő gazdasági kérdéseket tudományos feldolgozásban vigyünk a nyilvánosság elé, a közreműködésre felkért szerzőknek irányelvül csupán azt tűzvé ki, hogy módszerük és nyelvük lehetőleg népszerű legyen, hogy így a vállalat minél szélesebb körre nézve bírjon érdekléssel.” Matlekovits és Hegedűs füzetei meg is je-

lentelek, majd 1906-ban harmadik füzetként megjelent Kondor Alfréd tanulmánya: „Vámkapcsolat és szakadás Svédország és Norvégia között“. Az 1906. évi jelentés még az eredeti tervezet módosításáról emlékezik meg. Tervbe vették, hogy a füzeteket előnyös előfizetési feltételek mellett fogják forgalomba hozni. Az 1907. évi jelentés azonban azt jelenti, hogy újabb füzetek kiadását függőben kell tartani. Valóságban azonban a vállalkozás végleg abban maradt.

Az 1899 május 25-i közgyűlésen szóba került az is, hogy a Társaság összefüggő tanfolyamszerű felolvasásokat fog rendezni a közgazdaság egyes fontosabb részeiből. Ez a terv azonban nem valósult meg.

Jóval később újból felmerül ez a terv és 1929 decemberétől kezdődőleg sorozatosan a következő előadásokat rendeztük a „Közgazdasági Lyceum“ keretében:

Dr. Heller Farkas: Közgazdasági elméleti kérdések (Az áralakulás alapkérdései, A kapitalizmus lényege, A hitelmélet újabb mozzanatai, A közgazdaság dinamikai problémái.)

Dr. Serbán Iván: Főbb mezőgazdasági terményeink világpiaci helyzetéről, (Terményeink világpiaci helyzete és a mezőgazdaság válsága, A gabonaneműek, magvak, hüvelyesek piaci helyzete és áralakulásának tényezői, Az állatok és állati termékek piaci helyzete és áralakulásának tényezői. Egyéb termények (burgonya, gyümölcs, bor, ipari növények) piaci helyzete és áralakulásának tényezői.)

Dr. Pósch Gyula: Az új jelzálog-törvényről. (Az új jelzálog-törvény (törvényt visszavonták), A közönséges jelzálogjog, Biztosítási jelzálogjog, Telekadósság, jelzálogadóslevél és telekadóslevél, Az új jelzálog-törvény végrehajtására vonatkozó rendeletek.)

Dr. Kemény György: A jegybankrendszerekről (A jegybankok alapelvei. A jegybankügy Európa vezető államaiban a háború után, A Federal Reserve-rendszer, A magyar jegybankügy.)

Dr. Ferenczi Izsó: A vámpolitikáról.

Sajnos, meg kellett állapítanunk, hogy ezek iránt az előadások iránt nem mutatkozott nagyobb érdeklődés és így az ily előadások tartása abbamaradt.

Nagy sikerrel járt ellenben Társaságunknak az a kezdeményezése, amely egy közgazdasági lexikon kiadására irányult. Ezt a lexikont Halász Sándor és Mandello Gyula szerkesztették és 1898-tól 1901-ig három kötetben meg is jelent. Ez a lexikon mind tudományos körökben, mind a közönség körében nagy tetszéssel és elismeréssel találkozott.

Ugyancsak sikeres volt a Társaságnak az az akciója, hogy „Közgazdasági Könyvtár“ gyűjtőcím alatt oly közgazdasági munkákat ad ki, amelyek terjedelmükben a Közgazdasági Szemle kereteit túlhaladják és amelyek a közgazdasági munkák iránt tapasztalható csekélyebb érdeklődés folytán talán

magánkiadó útján nem lettek volna közölhetők. Ebben a könyvtárban eddig huszonhat kötet jelent meg, az első 1926-ban.

Még egy irodalmi kezdeményezésünk sikeréről akarunk beszámolni. — Erdemekben gazdag elnökünk, Matlekovits Sándor halála után az ő nevére és emlékezetére alapot gyűjtöttünk, amely P 11.506. — az szaporodott fel. 1939 második felében felmerült az a gondolat, hogy egyes közgazdasági klaszszikusok olyan munkáit, amelyek vagy nem is jelentek meg még magyar fordításban, vagy amennyiben megjelentek, már a könyvtárusi forgalomban beszerezhetők nem voltak, új magyar fordításban kiadjuk. Ez a terv az 1939 november 30-i igazgatóválasztmányi ülés határozata alapján megvalósulván, az alább felsorolt munkákat jelentettük meg és ez a gyűjteményes sorozat igen nagy érdeklődéssel és tetszéssel találkozott:

Smith Ádám: Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. 2 kötet; fordította: Éber Ernő.

Ricardo Dávid: A közgazdaság és adózás alapelvei; fordította: Kislégyi Nagy Dénes.

Malthus Tamás Róbert: A közgazdaságtan elvei tekintettel gyakorlati alkalmazásukra; fordította: Neubauer Gyula.

List Frigyes: A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere; fordította: Horn József.

Végül be akarunk számolni arról, hogy 1942. I. 22- IV. 30-ig Társaságunk külön előadásorozatot tartott a kereskedelmi iskolai tanárok számára, azzal a cézzal, hogy a tanárok a közgazdasági tudomány és a gyakorlati gazdasági élet előterében álló előadó szakférfiak előadásaiból a tudomány és illetve a gazdaságpolitika újabb modern jeenségeiről és irányairól nyerhessenek tájékoztatást. Az előadások megtartásával járó költségeket és tiszteletdíjakat Társaságunk sajátjából fedezte.

Befejezésül még közöljük, hogy 1943. december 31-én Társaságunk taglétszáma: 1018, vagyona pedig készpénzben és bankkövetelésekben: P 43.775. — összeg volt.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1945. május havában tartott valutaankétja.

Társaságunk röviddel a felszabadítás után valutaankétot hirdetett, amely 1945 május 3-án kezdődött és 8-án 15-én, 22-én, majd 29-én folytatódott. Az ankéton az elnöki ürszet Heller Farkas töltötte be, előadó Eber Antal volt; a vitában részt vettek: Balogh Imre, Csizik Béla, Groh István, Harrer Ferenc, Hein János, Judik József, Kemény György,

Knob Sándor, Major Róbert, Makay Miklós, Nizsalovszky Endre, Sallusinszky György, Sós Aladár, Theiss Ede, Walder György és Walder Gyula.

A rendelkezésünkre álló hely szűkossége — sajnos — nem teszi lehetővé, hogy az ankétról részletesen beszámoljunk. ezért csak arra szorítkozunk, hogy az előadói beszéd eszmemenetét a következőkben ismertessük:

Széchenyi beszédéből az 1848-i országgyűlésen: „*Fődolog, hogy legyen munka és legyen mit enni*“. Ez szükségképpen ma is a legfőbb követelmény. Ezt azonban csak *egészséges pénz* segítségével lehet megvalósítani. *Mi az egészséges pénz?* Amelyért mindenki szívesen ad árút és munkát, amely a pénz oldaláról nem befolyásolja az árszínvonalat.

Az egészséges pénznek legbiztosabb alapja az arany. Már Marx megmondta, hogy „az arany mindent tud, az egyedüli áru, amelyet mindenki használhat, amelyet mindenki elfogad“. Arany hiányában a papírpénzforgalom korlátozottsága te- nemthet egészséges pénzt. Ehhez nagy erkölcsi erő kell. Vi- szont *egészséges pénz nélkül nincs gazdasági reform, nincs szociális reform*, ezért a pénz meggyógyítása minden más meg- fontolást kell, hogy megelőzzön.

Kis eszközökkel ezen a téren nem érünk el semmit. Amily óriási méretű a szerencsétlenség, amely hazánkakat érte, oly óriásinak kell lenni az áldozatkész megerőltetésnek, amellyel valutánkat meg akarjuk gyógyítani. A népszerűség kérdése teljesen figyelmen kívül kell maradjon.

A célkitűzésnél legyen három negatívum irányadó: 1. Ne akarjunk deflációt, ne akarjuk a pénz értékét növelni, csak változatlanul tartani értékszínvonalát. 2. Ne csináljunk semmi végleges valutareformot, míg 3—6 hónapon át meg nem mu- tattuk, hogy képesek vagyunk a pénz értékét változatlanul tar- tani. 3. Ne számítsunk külföldi segítségre, legyünk magunk a Smith Jeremiások, akik rendbe szedjük a házuk táját.

Első feladat mentesíteni a jegybankot az állam (= állam = közületek) hitelszükségleteitől. Ez két részre oszlik: a) defi- citmentes költségvetés, b) tartalék teremtmése, amely a jegy- bank igénybevétele nélkül lehetővé teszi, hogy áthidaljuk azt az időt, amely a deficitmentes költségvetés funkcionálásáig le- telik.

Kiadások. Ezek csökkentését elősegíti a katonai kiadá- sok radikális csökkentése, nehezíti a fegyverszüneti szerző- dés terhe és a fokozódó nyugdíjteher. Szükséges a legmesz- szeblmenő *takarékosság*. Ez azonban ne abban nyilvánuljon, hogy a tisztviselőket rosszul fizessük, hanem, hogy az állam tevékenységét kevés, de jól fizetett tisztviselővel el tudjuk

lítani. Meg kell szervezni a közületi munkát, minden törvény-nél és rendeletnél gondoljunk egyszerűsége, világosságra és arra, hogy az intézkedések minél kisebb bürokráciát vegyenek igénybe.

Le kell bontani mindent, ami nem múlhatatlanul szükséges. Az állam mai nyomorúságunkban nem tarthat színházakat, nem lehet a művészetek mecénása, nem tarthat szállodákat és fürdőket, álszövetkezeteket és kirakati gazdaságokat, önállósítási alapokat, stb. Mindez épp úgy áll a fővárosra és más közületekre is.

Az ú. n. autonómiák — fővárosi, városi, megyei autonómiák — tevékenységi körükben csak a kis helyi feladatokra tartandó fenn. Ilyenek: köztisztaság, vízszolgáltatás, temetői rendtartás, csatornázás, piaci és élelmi rendészet, utak fenntartása, szegényügy és hasonlók. Az iskolák és kórházak, a nagy közülemek az államnak adandók át, amelynek megvan erre a szükséges szervezete.

A *berételek* biztosításának első tényezője oly *adóreform*, amely világos és egyszerű képet nyújt a kincstárnak is, az adózónak is. A jövedelmi adóztatást el kell ejteni, ez a mai viszonyok közt kivihetetlen. Csak visszaélésekre vezethet. Ne legyenek céladók. Adókat csak az állam szedjen és az állam adótlja a többi közületet. Hozadéki adóztatást kell bevezetni az egész vonalon. A földadó sokszorozása, a kereseti adónak a forgalmi adó alapjai nyomán való kimunkálása stb.

Új jövedékeket kell teremtenünk. Az állam valóságos értékben, valorizált járadék ellenében váltson meg minden ipari, bánya- és kereskedelmi üzemet, amely monopólium vagy oligopolium tárgya. Így a szén, bauxit, elektromosság, autotaxi, repülés, állati és növényi védőszerek, műtrágya, rizs- és kakaó-behozatal, stb. (Viszont az álszövetkezetek, egykezek, stb. lebontandók.)

Az összes, így alakítandó és eddigi nagy jövedéki üzemek körönként (MÁV, helyközi autóbusz, hajózás, repülés vagy gáz, kőolaj, benzin, vagy helyi közlekedés Beszkárt. taxi, helyi autóbusz stb.) *vegyes üzemekké alakítandók*. Fele érdekeltség legyen az államé, fele külföldi szakértő érdekeltsége. Így biztosítva van állami befolyás és másfelől a szakértelem és tárgyilagosság. Legfőképpen pedig biztosítva van, hogy *azonnal megindítható az üzemek helyreállítása*, amihez nekünk nincs tőkénk, már pedig ezek sürgős foganatosítása mind a termelés megindítása, mind produktív munkaalkalmak teremtése szempontjából életbevágó és haaszthatatlan. Ezt infláció pénzről nem lehet és nem szabad végezni.

Az átmeneti időre szolgáló tartalék képzése a legnehe-

zebb, de egyúttal nélkülözhetetlen feladat. Ezt semmi törvénnyel, ígérettel formával nem lehet pótolni. Csak valóságos pénz, a jegybank igénybevétele nélkül szerzett pénz szolgálhatja ezt a célt. Ilyen pénzt számottevő mennyiségben csakis azon az úton szerezhethünk, ha azokat a földeket, amelyek közületek tulajdonai (állami, városi, vallás- és tanulmányialapi, káptalani, stb. birtokok) kikapcsoljuk a földreform-rendeletben előírt értékesítésből és ezeket az állam forgalmi áron készpénzért eladja kisgazdáknak, akik a kellő pénz fölött rendelkeznek. Ezzel elérjük azt, hogy megszűnik a további infláció, elérjük, hogy a vevők fokozott munkát fognak kifejtteni és a kormányzat időt nyer a nagy reformok alapos, bár sürgős keresztülviteléhez.

A *magánhitel* is az infláció tényezője lehet. Ezért ezt is szigorúan kell méretezni. Háromféle hiteltípus kellene: a) *Bank-szerű kommerciális, áruegyedással kapcsolatos, önmagukat likvidáló váltók.* b) *Termelési hitelek* mezőgazdák, iparosok, kereskedők részére 1–5 évi időtartamra. Ezek valorizáltan adhatók abban a terményben vagy áruban valorizálva, amelyet a hitelt igénylő termel (búza vagy szövet, vagy gáz stb.) Itt szigorú ellenőrzés kell a felhasználás és a törlesztés tekintetében. c) Hosszúlejáratú kötvény és záloglevélhitel, amely a valutapénzben, vagy valorizáltan, esetleg külföldi valutában is nyújtható, utóbbi esetben jegybank engedélye kikérendő.

A bankok hitelének szilárdítása érdekében azokat ki kellene engedni azokból az obligókból, amelyeket a háború folyamán az államért a jegybankkal szemben vállaltak.

Ezek az obligók úgy sem érvényesíthetők, az egész üres formáltás és semmit sem változtatnak az inflációs jellegen. Amely bank ily kölesönöket tárcájában tartott, feljogosítandó, hogy azokat átruházza a jegybankra. Viszont a bankok tartozzanak minden jutaléket vagy kamatrészt, amit ebből élveztek, visszatéríteni.

A takarékoság fejlesztésére a postatakarékpénztár az eddiginél fokozottabb mértékben volna igénybe veendő. A több ezer fiókból álló hálózat és az a tény, hogy a nép előtt ismeretes postahivatalokban található, kiválóan alkalmassá teszi a takarékpénztárát arra, hogy a pénzben való takarékoskodást megbarátkoztassa a nép széles rétegeivel. Az intézet a betéteket ne helyezze ki közvetlenül, ne okozzon a bankoknak versenyt, hanem a betétekből megfelelő arány szerint vegyen állampapírokat, kötvényeket, zálogleveleket, esetleg bérházakat is. Ez utóbbiakat el lehetne nevezni „a takarékoság házá”-nak és ezekben a betevők bevonásával időszakonként összejöveteleket kellene tartani, amelyeken népies propaganda volna a takarékoskodás érdekében folytatható.

Ha mindezeket a reformokat egyszerre életrekeljük, vagy munkába vesszük, ezek lélektani hatása óriási jelentőségű lenne. *A letargia feloldása, a visszatérő bizalom, a termelő munka fokozódása* bőven kárpótolnának az áldozatokért, amelyeket amúgyis meg kell hoznunk az ország közgazdasági helyreállításának érdekében. Minél korábban lépünk akcióba, annál kevesebb lesz az áldozat, amelyet hoznunk kell.

A Társaság 50 éves fennállásának alkalmából 1945. évi augusztus hó 9-én, tartott ünnepi közgyűlés.

Az elmúlt évben elmaradt és most egybehívott ünnepi közgyűlés a háborús rombolások komor hangulatában ült össze. Éber Antal elnök mély részvétellel emlékezett meg a Társaság több kiváló tagjának az elmúlt évben történt elvesztéséről. Így fájdalmas csapás érte az igazgató-választmányt Fellner Frigyes professzor elpusztulásával; súlyos veszteségei jelent ugyancsak Buday Kálmán és még több más tagtársunk elmulása. Igen nagy veszteség még a Közgazdasági Szemle két kiváló fiatal munkatársának: Reitzer Bélának és Vámos Bélának az elpusztulása. E veszteségek fölött érzett fájdalmának a Társaság a közgyűlés jegyzőkönyvében ad kifejezést.

Bejelenti az elnök, hogy a Társaság ez év május havában valuta-ankétot tartott és azt igen nagy érdeklődés kísérte. Az ankét bevezető előadását jelen számunkban ismertetjük.

Elnök az ankétal kapcsolatban meglelégedéssel állapítja meg, hogy az érdeklődés a Társaság működése iránt ismét feléledt. A valuta-ankét arra mutat, hogy úgy a tudományos, mint a szakkörök a közgazdasági problémák szakszerű megvitatását élénk figyelemmel kísérték s az ankét a közönség körében is nagy érdeklődést keltett. A közgazdasági kultúrának tehát hazánkban változatlanul megvan a lehetősége és tere, s így a Társaság további működése a napirenden lévő problémák helyes megoldása szempontjából is nagy jelentőségre tehet szert.

A főtitkár és főpénztáros jelentése után dr. Urbanovich Zoltán javaslatára a közgyűlés közfelkiáltással egyhangúlag a következőket választja az elnöki tanács tagjaivá. Elnökké: Éber Antalt, al-elnökké: Heller Farkast, igazgatóvá: Major Róbertet, főtitkárrá: Kádas Kálmánt, főpénztárossá: Theiss Edét, főügyésszé: György Ernőt, ellenőrré: Molnár Ernőt valamint a következőket a számvizsgáló-bizottság tagjaivá: Domány Gyulát, Mórotz Kálmánt, Nötel Rudolfot, Kufiler Ervint és Varga Józsefet.

Ezután elnök indítványára a közgyűlés közfelkiáltással egyhangúlag az igazgató-választmány tagjaivá választja Beliczay Imrét, Felkay Ferencet, Kövágó Józsefet, Bene Lajost, Boér Eleket, Huszár Gézát, Kislégi Nagy Dénest, Urbanovich Zoltánt, Csizik Bélát, Judik Józsefet, Walder Gyulát, Jancsár Józsefet.

Szádeczky-Kardoss Tibort, Éber Ernőt, Hegedüs Mártont, Balkányi Kálmánt, Domány Gyulát, Harrer Ferencet, Nizsai-Endrét, Dabasi-Schweng Lórántot, Guóthfalvy-Dorner Zoltánt, Kádár Gusztávot, Vajda Ákóst, Klár Jánost, Makay Miklóst, Gyömrei Sándort, Székely Arturt, Jirkovsky Sándort, Navratil Ákóst, Párnitzky Edét, Rónyi Bélát, Szalay Zoltánt, Szigeti Gyulát, Takaróné Gáll Beatrixet, Tuszkau Antóniát, Mérei Gyulát, Rácz Jenőt, Kemény Györgyöt, Vársárhelyi Istvánt, Propper Sándort, Büchler Józsefet, Legéndi Rudolfot, Kelemen Mórict, Balabán Imrét, Varga Istvánt, Vágó Józsefet, Teghze Gerber Ferencet, Óvári Papp Zoltánt, Kállay Tibort, Halász Ferencet, Keményfi Jánost, Vilcek Andrást, Groh Istvánt, Gordon Ferencet, Meixner Ernőt, Bud Jánost, Laky Dezsőt, Schmidt Ádámot és Rapaich Richárdot.

Éber Antal elnök az igazgatóválasztmány és az elnöki tanács megválasztott tagjai nevében köszönetet mond a közgyűlésnek a megválasztottak iránt tanúsított bizalomért és úgy ezek, mint saját maga nevében kijelenti, hogy a Társaság újból való fellendítése és fejlesztése végett minden tehetségüket latba fogják vetni.

A közgyűlési napirend tárgyalása után Dr. Pongrácz Kálmán két ankét megtartását indítványozza: egyiket az újjáépítés programjának és sorrendjének megállapítása és kidolgozása, a másikat a magyar külkereskedelmi kapcsolatok felvétele és exportunk arányosítása tárgyában.

Elnök indítványára a közgyűlés az ankétok előkészítését egyhangúlag az igazgatóválasztmány hatáskörébe utalta.

A közgyűlést követőleg Heller Farkas alelnök, műegyetemi ny. r. tanár tartott előadást „Visszapillantás a közgazdasági elmélet fejlődésére” címen. Az előadást a Szemle jelen száma közli.

Az igazgató-választmány ülése.

Az újjáalakult választmány 1945. X. 30-án tartott népes ülésén Éber Antal elnök bejelenté a Társaság működésének újból való erőteljesebb megindulását. Háború pusztításai következtében tönkrement közgazdaságunk gyors újjáépítése széleskörű szaktudást kíván. Ennek terjesztésében a Társaság ki akarja venni a részét. Kedvező körülmény e tekintetben, hogy a közgazdasági tudás iránt napjainkban sokkal élénkebb érdeklődés nyilvánul meg, semmint várni lehetett volna és ez nagyon biztató jel a jövőre nézve. Rámutat az elnök ezután a közgazdasági ismeretek mennél nagyobb és szélesebb körökben való terjesztésének szükségességére. E célt hivatott szolgálni a Közgazdasági Szemle, mely a Társaság működésének újbóli megindulásával szintén újra megjelenik. Megköszöni az elnök a Társaság új igazgatójának, Major Róbertnek fáradhatatlan buzgóságát, mellyel idejében biztosította a folyóirat megjelenésének technikai és anyagi feltételeit.

Az elnöki jelentés szerint a Társaság tagjainak számbavétele állandóan tart. Több százan adtak már magukról élet-

jelt. Remélhető, hogy hamarosan fog jelentkezni a hiányzók nagy része is. Az utóbbi hónapokban örvendetesen gyarapodott a Társaság mintegy 100 új tagnak a belépésével.

Az elnök megemlíti, hogy a Társaság nem hajtotta végre azokat a fasiszta uralom alatt kibocsátott rendelkezéseket, amelyek faji vagy vallási alapon a tagok egy részének kizárását rendelték el, hanem a Társaság vezetősége ezeket továbbra is a Társaság tagjainak tekintette.

A Társaság pénzügyi helyzetének ismertetése után újra visszatér az elnök a közgazdasági ismeretek terjesztésének szükségességére. Rendkívül fontosnak tartja, hogy a középiskolákban ahhoz érő tanárok adják elő a közgazdaságtant. Felveti az eszmét, hogy a Társaság tartson tanfolyamot a középiskolai tanárok számára. A kifejlődött vita során Budapest székesfőváros jelenlévő alpolgármestere, *Kővágó József*, kijelenti, hogy úgy hiszi, a főváros a Társaság által a fővárosi tanárok számára rendezendő közgazdasági tanfolyam tervét örömmel fogja fogadni és hajlandó lesz a tanároknak a tanfolyam látogatásával vállalt áldozatát fedezni. A tanfolyamra vonatkozólag a főváros a Társaságtól vár javaslatot.

Hegedűs Márton az újjáépítés problémáját teszi szóvá és indítványozza, hogy az egyes foglalkozási ágakban, pl. az ipari, kereskedelmi, közlekedési, stb. téren újjáépítési ankétok lennének rendezendők. Az elnök válaszában bejelenti, hogy a Társaság az első nagyobb zabású újjáépítési ankétot, a mezőgazdasági újjáépítés ankétját, már hetekkel ezelőtt megszervezte és november 20-án az ankét már kezdetét is veszi.

Az igazgató-választmány az ankétok ügyében célszerűnek tartja eddig követett eljárását folytatni. Nevezetesen az elnökség minden egyes esetben kisebb bizottságot küld ki a kérdésnek az érdekeltekkel való megbeszélés útján történő előkészítésére.

Az igazgató-választmány ülésén egyébként következő tagjaink jelentek meg: Balabán Imre, Bene Lajos, Büchler József, Domány Gyula, Éber Antal, Groh István, Halász Ferenc, Harrer Ferenc, Hegedűs Márton, Jirkovszky Sándor, Kádas Kálmán, Kelemen Móric, Klár János, Kővágó József, Major Róbert, Makay Miklós, Molnár Ernő, Óvári Papp Zoltán, Párniczky Ede, Szalay Zoltán, Székely Arthur, Takaróné, Gáll Beatrix, Vágó József.